

**KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
FILOSOFIJOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA**

Nerijus Druseika

**ŠIUOLAIKINIŲ AUDIOVIZUALIŲJŲ MEDIJŲ ĮTAKA
IR JOS RIBOJIMAS**

Baigiamasis Medijų filosofijos magistro darbas

**Darbo vadovė
doc. dr. M. Paulikaitė**

**KAUNAS
2015**

**KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
FILOSOFIJOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA**

TVIRTINU

**Katedros vedėjas
N. Čepulis**

2015 05 28

**ŠIUOLAIKINIŲ AUDIOVIZUALIŲJŲ MEDIJŲ ĮTAKA
IR JOS RIBOJIMAS**

Baigiamasis Medijų filosofijos magistro darbas

Medijų filosofija (kodas 621V50002)

Vadovė

_____ **doc. dr. M. Paulikaitė**
2015 05 28

Recenzentas

_____ **doc. dr. R. Bartkus**
2015 05 28

Atliko

_____ **N. Druseika**
2015 05 28

**KAUNAS
2015**

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS

(Fakultetas)

NERIJUS DRUSEIKA

(Studento vardas, pavardė)

MEDIJŲ FILOSOFIJA 621V50002

(Studijų programos pavadinimas, kodas)

Baigiamojo projekto „Pavadinimas“

AKADEMINIO SAŽININGUMO DEKLARACIJA

20 15 m. gegužės 28 d.
Kaunas

Patvirtinu, kad mano, **Nerijaus Druseikos**, baigiamasis projektas tema „Šiuolaikinių audiovizualiųjų medijų įtaka ir jos ribojimas“ yra parašytas visiškai savarankiškai ir visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

_____ (vardą ir pavardę įrašyti ranka)

_____ (parašas)

Druseika, N. Šiuolaikinių audiovizualiųjų medijų įtaka ir jos ribojimas. *Magistro* baigiamasis projektas / vadovas doc. dr. Milda Paulikaitė; Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas, Filosofijos ir psichologijos katedra. Kaunas, 2015. 56 psl.

SANTRAUKA

Šiuolaikinių audiovizualiųjų priemonių įtaka ir jos ribojimas. Problema, ateinanti iš šiuolaikinių medijų įtakos kai informacija jos siuntėjo pernešama gavėjui. Bendruoju atveju cenzūra yra įrankis tokiai įtakai riboti. Darbo tyrimas apsiriboja audiovizualiosiomis medijomis ir yra skirtas išanalizuoti kintantį įtakos pokytį, bei apžvelgti metodus ir priemones tokiam kintamumui apriboti.

Tiriamasis darbas suskirstytas į tris dalis iš kurių pirmoji yra skirta apžvelgti informacijos siuntėjus ir gavėjus, bei nustatyti kokie pokyčiai veikia audiovizualiųjų medijų daromą įtaką. Likusioji tiriamojo darbo dalis skirta cenzūrai, kuri darbe analizuojama kaip išorinė ir vidinė. Išorinė savo ruožtu suskirstyta į politinę ir visuomeninę. Vidinė grįsta savicenzūros metodais.

Tyrimas daugiausia remiasi šiuolaikiniais autoriais. Analizuojant informacijos siuntimo ir gavimo procese dalyvaujančius objektus remiamasi juos nagrinėjusiais M. Castellsu, lietuvių autoriumi G. Aleknoniu. Audiovizualiųjų priemonių įtakos pokytį geriausiai atspindi atrinktos M. McLuhano ir J. Baudrillard'o mintys. Esminę – ekonominę įtakos formą išvelgė A. Huxley'is. Išorinis įtakos apribojimas pagrindžiamais klasikais Platonu, I. Kantu, M. Heideggeriu, kalbėjusiais apie cenzūros prasmę, etikos ir moralės poveikį, cenzūrą mene. Vidinė įtakos cenzūra grįsta T. Erikseno bei J. Baudrillard'o darbais.

Vėlesnis tyrimas veda prie kintančio įtakos pobūdžio. Kitimas stebimas tokiais faktoriais, kaip mastas, informacijos prieinamumas, įtaigumas, užslėptis. Šie faktoriai užtvirtinami pliuralizmu, kartojimais, simuliacija. Taip iššaukiamas fragmentiškumas ir moralinių normų vakuumas.

Dalį įtakos elementų riboja išorinė cenzūra. Šiame tyrime ji klasifikuojama kaip politinė ir visuomeninė. Politinė cenzūra turi tendenciją didinti įtaką (per įtaigumą, simuliacijas), todėl nėra naudotina įtakos ribojimui, kai visuomeninė yra daugiau mažiau neutrali įtakos faktorių atžvilgiu. Netgi nebūdama idealiu ribojimo instrumentu visuomeninė cenzūra turi savo ateitį, nes yra skirta kai kurių visuomenės grupių apsaugai (pvz. amžiaus cenzas).

Nepakankamas išorinės cenzūros efektyvumas įtakos ribojimui skatina ieškoti kitų metodų. Čia pasinaudojama vidine cenzūra, kuri daugumoje situacijų riboja aprašytus. Tyrimas rekomenduoja naudotis atranka, ribojimu, filtravimu ir analize kaip naudingais informacinės įtakos saviribos elementais. Tokios saviribos pavyzdžiais galėtų būti kanalų mažinimas pagal savo žinias, laikinis atitrūkimas nuo informacijos, faktų, nuomonių ir simuliacrų atskyrimas, bei šaltinių patikra.

Druseika, N. Influence and Restraints of Contemporary Audiovisual Media. *Master's Degree Final Project*/ supervisor assoc. prof. Milda Paulikaitė; Kaunas University Of Technology, Faculty of Social Sciences, Arts And Humanities, Department Of Philosophy And Psychology. Kaunas, 2015. 56 p.

SUMMARY

Influence and Restraints of Contemporary Audiovisual Media. The topic is driven by influence coming from contemporary media while delivering information to receiver. In general censorship is a tool to prevent receiver from such influence. Research is limited to audiovisual media. The purpose for this work is to analyse variable character or influence and review the methods of such influence restraints.

The topic is therefore divided into three parts where first one is dedicated to overview information senders and receivers as well as to identify the variable factors driving influence in audiovisual media. Remaining part left for censorship which is then divided to external and internal. Analysis of external one comprise of political and social censorship. Internal one lays on internal ways of preventing the self.

Research is mainly based on contemporary analysts. Objects taking part in the process of sending and receiving of information are based on M. Castells and Lithuanian researcher G. Aleknonis. The thoughts of M. McLuhan and J. Baudrillard are reflected to support influence character. Identification of economic influence is the piece of A. Huxley. Plato, I. Kant, M. Heidegger are the leads from historical philosophical perspective and internal censorship is strongly supported by T. Eriksen.

Later research leads to conclusions that influence character has variable dimension. Diverse comes from such factors as scale, information accessibility, suggestibility, latencies. Variability is supported with pluralism, replay, simulation. Thus fragmentary assimilation and lack or moral values arise.

External censorship is currently in use to prevent some influence elements. This research separates political and social external censorship. Political censorship comes as a factor even increasing influence (e.g. suggestibility, simulation), thus clearly not recommended for use whereas social one is more or less neutral on those factors. Even being not ideal social censorship has the future as prevents particular society groups, like rating rules.

Insufficiency of effectiveness in external censorship requires research of other methods of influence restraints. Here internal censorship comes into action. It clearly reduces listed variables of influence characters. Research recommends to use selection, restriction, filtering and analysis as the successful elements of internal censorship. Illustrations may come as reduction of channels based on the knowledge, temporary turning information media of, recognizing facts, opinions and simulacra, verifying the sources.

Turinys

Įvadas	4
1. Šiuolaikinių audiovizualiųjų priemonių įtaka	7
1.1. Siuntėjų veiksmai informaciniuose srautuose.....	7
1.2. Įtakos veikiami gavėjai	12
1.3. Pakitęs įtakos pobūdis.....	18
2. Išorinės moralinės cenzūros priemonės	24
2.1. Cenzūra filosofijoje. Meno cenzūra	24
2.2. Politinė cenzūra.....	31
2.3. Visuomeninė cenzūra.....	34
3. Vidinės moralinės įtakos kontroliavimo priemonės	39
3.1. Atranka ir ribojimas	40
3.2. Filtravimas ir analizė	44
Išvados	53
Literatūros sąrašas.....	54

Ivadas

Problemos aktualumas. Su kiekvienu dešimtmečiu informacinis poveikumas įvairėja ir didėja. Ypač atsiradus tokioms audiovizualiosioms medijoms kaip kinas, vėliau televizija, dar vėliau internetas. Šiandien individas, ieškodamas informacijos, gali rinktis iš daugybės medijų, naudoti jų vieną ar kelias. Informacijos transliuotojai varžosi tarpusavyje, kas įdomiau ir greičiau pateiks informaciją. Iš kitos pusės informacijos gavėjas nuolat stebi, kuriame medijų kanale greičiausiai pasikeis informacija arba ką naujo pasakys. Valstybė, suprantanti, kad ne visa tokia informacija gali būti tinkama visuomenės nariui, yra įvedusi apribojimų. Dalis jų veikia atsižvelgiant į valstybės valdymo formas, kitos esti beveik kiekvienoje iš jų. Daugumoje atvejų kalbama apie išorinį ribojimą – cenzūrą. Tačiau cenzūra gali būti ne tik išorinė, bet ir vidinė, kai individas pats savo pastangomis siekia apsiriboti gaunamą informaciją.

Viena paveikiausių yra audiovizualiųjų medijų skleidžiama informacija. Ji iš karto veikia kelias individo jusles: regą, klausą. Nuo kintančio šių medijų įtakos pobūdžio individui reikalingas skydas. Tokia apsauga, kuri leistų įvairiapusiškai riboti šį poveikį. Ribojimui pasitelkiama cenzūros sąvoka. Cenzūra, išvertus iš lotynų kalbos žodžio *censeo*, yra vertinimas. Cenzūra kaip vertinantis veiksmas yra kontroliuojančio, dažniausiai ribojančio poveikio. Cenzūra gali būti tiek išorinė, tiek vidinė. Išorinė, tokia, kuri geriausiai atpažįstama per jau turėtą politinę ar šiuolaikinę visuomeninę (pvz., amžiaus cenzas). Vidinę cenzūrą dar galima vadinti savicenzūra – save kontroliuoju, pats vertinu į mane ateinančią informaciją. Todėl *tyrimo objektas* yra audiovizualiųjų medijų įtaka individui.

Apsibrėžta sritis – įtaka, yra kintanti ir besitransformuojanti. Informacijos gausa, suformuota jos būseną, fragmentiškumas verčia individą ieškoti jo vertybes atitinkančios ir jam reikalingos informacijos kelių. Taip kintantis įtakos pobūdis tampa šio tiriamojo darbo *problema*. Kyla klausimas: kokiomis priemonėmis galime atsverti kintantį audiovizualiųjų medijų individui daromą poveikį?

Idealus informacijos gavėjas nuo vaikystės, skatinamas tėvų ir socialinės aplinkos, išmoksta save disciplinuoti, geba pasirinkti ir išfiltruoti informaciją pagal savo vertybes. Audiovizualinio meno santykis su informacijos atsiribojimo saviugda pateikiamas per šiuolaikinių medijų tyrėjų prizmę. Taip filosofiniu aspektu individas geba kritiškai vertinti informacinį srautą. Kokį vaidmenį čia vaidina moralinė cenzūra? Demokratinėje valstybėje politinės cenzūros, taikomos totalitariniuose dariniuose čia nepritaikoma, nuo ekonominės cenzūros nepabėgama, kas lieka? Galbūt kažkoks atoveiksmis, kuris kuriamas visuomenėje ir individo – kiekvieno šios visuomenės nario.

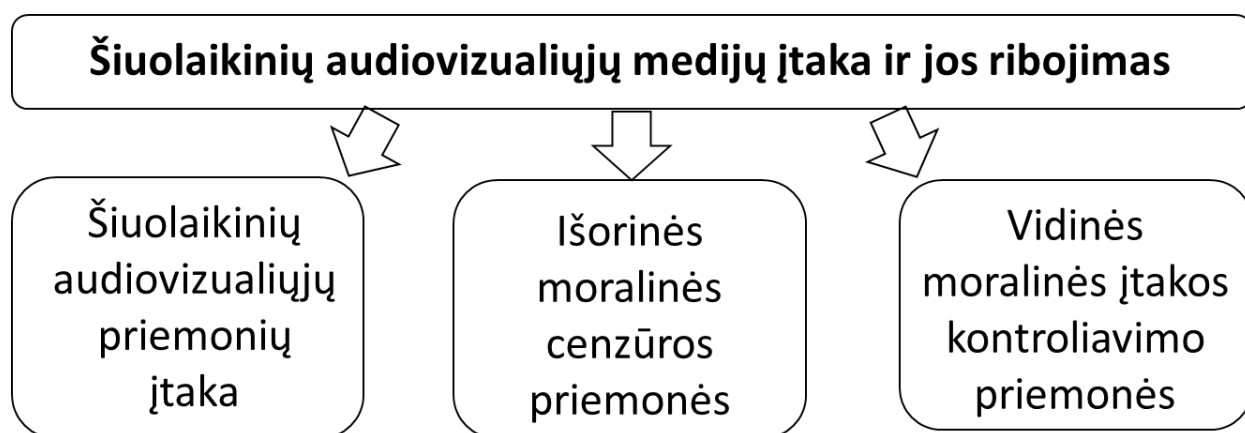
Atsakymai į iškeltus klausimus ieškomi, nes visuomenėje jaučiama tvyranti formuojančios informacijos skleidžiama destrukcija, individo negebėjimas (ir nenoras) susidoroti su informacijos srautais, juos vertinti ir pasirinkti, kas individui tinka. Šis atsakymas reikalingas kiekvienam moralines vertybes puoselėjančiam ir bandančiam atsiriboti nuo jam netinkamos informacijos.

Šio darbo *tikslas* – ištirti pakitusį įtakos pobūdį, aptarti galimas tos įtakos kontroliavimo priemones.

Šiame darbe keliami tokie *uždaviniai*:

1. Ištirti audiovizualiųjų medijų įtakos pobūdį.
2. Ištirti ir įvertinti išorines įtakos kontroliavimo priemones.
3. Ištirti ir įvertinti vidines įtakos kontroliavimo priemones, pateikti rekomendacijas audiovizualiųjų medijų įtakos kontrolei.

Darbo planas sudarytas taip, kad nuosekliai išdėstyty, kokią audiovizualiųjų medijų įtaką išvelgia nagrinėti autoriai, kas yra jos siuntėjai ir gavėjai, kaip jie veikia ir sąveikauja tarpusavyje. Vėliau pereinama prie cenzūros, kaip veiksmo informacijos ribojimui kurti. Tokį poveikį galima formuoti išorine bei vidine cenzūra. Temos sklaida pateikiama 1 pav.

1 pav. Temos sklaida

Darbe remiamasi daugiausia šiuolaikinių autorių atliktais tyrimais, tinkančiais nagrinėjamai temai. Analizuojant dalyvaujančiuosius informacijos siuntimo ir gavimo procese remiamasi juos nagrinėjusiais M. Castellsu, lietuvių autoriumi G. Aleknoniu. Audiovizualiųjų priemonių įtakos pokytį geriausiai atspindi atrinktos M. McLuhano ir J. Baudrillard'o mintys. Esminę – ekonominę įtakos formą išvelgė A. Huxley'is. Išorinis įtakos apribojimas pagrindžiamais klasikais Platonu, I.

Kantu, M. Heideggeriu, kalbėjusiais apie cenzūros prasmę, etikos ir moralės poveikį, cenzūrą mene. Vidinė įtakos cenzūra grįsta T. Erikseno bei J. Baudrillard'o darbais.

Darbo aiškumui reikalinga pristatyti *naudojamus terminus* ir jų ribas šioje terminijoje. Audiovizualiosios medijos – tai terpės, pernešančios informaciją, kuri suvokiama dviem jaslėmis – rega ir klausia vienu metu. Šiame darbe dėmesys koncentruojamas į kiną, televiziją ir internetą.

Įtaka – šio darbo kontekste yra audiovizualiųjų medijų skleidžiamos informacijos daromas poveikis.

Ribojimas – darbe aptariamos didėjančios ir kintančios įtakos daromo poveikio apribojimo priemonės, suskirstytos į išorinę ir vidinę moralinę cenzūrą.

Didelis dėmesys skiriamas moralei, kuri šiame darbe suvokiama kaip vertybių ir vertinimų visuma, kuria vertinamos žmogaus visuomeninės ir individualios normos ir principai. Apie moralę kalbama aspektu, priimtinu bendražmogiškosiomis vertybėmis kiekvienam individui atskirai.

Informacinio srauto dalyviai apibrėžti kaip siuntėjas ir gavėjas. Siuntėjas – tai informacijos siuntėjas, kuris apdoroja, suformuoja ir medijų kanalais perduoda informaciją gavėjui. Gavėjas – medijų pagalba gaunantis informaciją.

Išorinė moralinė cenzūra – tai išorinės, dažniausiai institucinės (valstybės ar visuomeninės organizacijos), priemonės, siekiančios kontroliuoti informaciją – pagal tų institucijų nustatytas sąlygas, kurios tenkina tų institucijų nustatytas vertybes.

Vidinė moralinė cenzūra – tai vidinė individo veikla, kuria jis siekia vertinti gaunamą informaciją vadovaudamasis savo turimomis moralinėmis vertybėmis.

1. Šiuolaikinių audiovizualiųjų priemonių įtaka

Informacija – masinis produktas. Ji jau pasiekusi tokį mastą, kad galima būtų vadinti beribe. Tačiau be informacijos vartotojo, kuris šiame darbe vadinamas gavėju, ji būtų bevertė. Informacija nepasiektų gavėjo be jos transliuotojo, todėl kelyje į gavėją ji susiduria su siuntėju. Taip apibūdinamas informacijos perdavėjas. Perdavėjas neretai taip pat neturi tiesioginio kelio pas gavėją, čia dar įsiterpia cenzorius, institucija, kontroliuojanti, kokia informacija pasieks gavėją.

Pagal aukščiau aprašytą apibūdinimą, galima sudaryti tokią informacijos kelio schemą:

Informacija (beribė) => Siuntėjas (formuoja) => Cenzorius (riboja) => Gavėjas (apdoroja)

Skliausteliuose pateikiami esminiai kiekvieno padėties taško bruožai.

Informacija yra beribė, jos pateikimo kanalų (medijų) skaičius nuo informacinio amžiaus pradžios auga dideliu greičiu. Medijų pokyčio mastas bus atskirai aptartas trečiame šio skyriaus poskyryje.

Siuntėjas informaciją formuoja dėl informacijos gausos ir pirminės būsenos, kai būtina ją suformuoti, kad taptų suprantama. Taip pat visais atvejais, kai nori pateikti jam, siuntėjui, palankią žinią. Čia į procesą įsiterpia cenzorius.

Cenzoriaus pobūdis per eilę metų nemažai kito. Tačiau ankstesniaisiais šimtmečiais tai dažniausiai būdavo atviras ribotojas. Jei tai būdavo valdantieji sluoksniai, siuntėjas, o neretai ir gavėjas žinodavo, kad informacija yra pateikiama taip, kaip naudinga šiam sluoksniui. Paskutiniame šimtmečiuje įsigalėjo užslėpta cenzūros forma, kuri bus nagrinėjama trečiajame skyriuje. Čia kai kuriais atvejais cenzoriumi esti pats siuntėjas. Apie juos – kitame poskyryje.

Gavėjas yra tas orientacinis objektas, į kurį orientuojasi siuntėjas. Įvertinus, kad informacija yra beribė, o siuntėjas ją formuoja, gavėjas tokiu atveju apdoroja gautą suformuotą perteklinę informaciją.

Kelyje tarp siuntėjo ir gavėjo, įskaitant ir tarp jų esantį cenzorių, esti įtaka. Jos pobūdis kinta dėl masto, užslėpties, fragmentiškumo. Šiuos aspektus apžvelgsime trečiajame poskyryje.

Kitas šio skyriaus poskyris apie informacijos siuntėjus.

1.1. Siuntėjų veiksmai informaciniuose srautuose

Pasak šių laikų lietuvių žiniasklaidos ir komunikacijos tyrėjo G. Aleknonio, analizuodami, kas imasi cenzoriaus vaidmens, atrastume „valstybinę, organizacijos, bendrovės, šeimos, pagaliau vidinę

cenzūrą¹. Šiame darbe kelios iš jų yra sugrupuojamos. Valstybinė vadinama politine, organizacijos, bendrovės ir šeimos – visuomenine. Informaciją formuoja politinis (politinių partijų, valstybinių institucijų užsakymai) ir ekonominis (išorinio verslo užsakymai ar siuntėjai – savininkai) sluoksniai.

Šis, XXI informacijos amžius tinklaveikos visuomenei nėra išskirtinis suformuoto informacijos pateikimo atžvilgiu. Kaip rodo istoriniai šaltiniai ir įvykiai informacija niekuomet nebuvo neutrali žinia. Ar antikoje imperatorius, ar viduramžiais kunigaikštis ar praėjusiame amžiuje kapitalizmo ar socializmo sistemos, visi jie formavo pateikiamą informaciją. Tokiu būdu buvo ir yra valdoma visuomenė, taip stengiamasi užtikrinti jos lojalumas esamai santvarkai.

Kai kurie autoriai formuojamą informaciją vadina naująja ar ekonomine cenzūra (Aleknonis, Huxley'is). Formuojantis informacijos srautas, tai tokia žinia, kuri yra pakoreguojama jos kaupimo ir laikymo etape prieš tai, kol jis pasiekia galutinį gavėją. Korekcijos gali būti atliekamos tiek siuntėjo, tiek cenzoriaus etape. Įvardinant siuntėją pateiktinas žiniasklaidos priemonės, o cenzorių - vyriausybės specialiai sukurtos institucijos (prisiminus sovietinius laikus, pvz. organizaciją „Glavlit“ arba šiandien valstybės politikos informacijos užsakovus), bei įvairių verslo informacinių užsakovų veikiančių per siuntėją, pavyzdžiai. Tokie siuntėjai vadintini darantieji įtaką, arba kaip sako ispanų sociologas M. Castellsas sąveikaujantieji – informacinio tinklo valdytojai.

Kaip sakė vokiečių filosofas M. Heideggeris informacijoje „slypi pozityvi pirmapradiškiausio pažinimo galimybė, kuri, žinoma, tik tada tikrai suvokiama, kai išsklaida, supratusi, kad jos pirma, nuolatinė ir paskutinė užduotis lieka ne kaskart leisti iš anksto patiekti užmojį, numatymą ir užbėgą išmonėmis ir liaudiškais posakiais, bet jas plėtojant iš pačių daiktų užtikrinti mokslinę temą²“. Kuo pirmapradiškesnė informacija ir kuo ji moksliščiau suformuota interpretuota, tuo gavėjui būtų geriau.

Kad informacija yra formuojama patvirtina ir norvegų socialinės antropologijos profesorius T. Eriksenas, cituojantis kitus autorius: „I. Ramonet cituoja garsų žurnalistą Ryszardą Kapuscinskį, kuris tvirtina, kad redaktoriams neberūpi istorijos „patikimumas“ – jie vertina ją pagal tai, ar ji „įdomi“³“. „Vartininkui“ nusprendus, kad informacija yra neįdomi, ji nepasieks gavėjo. Net jei būtų svarbi visuomenės požiūriu, bet nenaudinga kapitalui.

Redakcijose egzistuoja naujienų redaktoriaus pareigybė ir kitaip dar vadinama anglišku terminu „Gatekeeper“ (išvertus pažodžiui į lietuvių kalbą „vartininkas“, tačiau žurnalistikos kritikai rekomenduoja „vartų valdytojo“⁴ terminą), kuris atsakingas už informacijos atranką ir paskirstymą.

¹ ALEKNONIS, Gintaras. *Naujoji cenzūra: monografija*. Vilnius, 2011, p. 12.

² HEIDEGGER, Martin. *Būtis ir laikas*. Vilnius, 2014, p. 127.

³ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Akimirkos tironija: greitis ir lėtasis laikas informacijos amžiuje*. Vilnius, 2004, p. 85.

⁴ BARZILAI-NAHON, Karine. *Gatekeeping Revisited: A Critical Review*. In *Network Gatekeeper* [interaktyvus], 2009

Jau pats žodis „vartininkas“ gana aiškiai pasako, kad srautas formuojamas, t.y. pro medijos „vartus“ praeis tik šio asmens praleidžiama informacija. Taip susiduriama su formavimu (ne kur nors Kinijoje, o demokratinėje visuomenėje). Tokį reiškinį Aleknonis vadina naująja cenzūra: „Naujoji cenzūra – tai pačios žiniasklaidos priimta pranešimų, minčių ar idėjų turinio kontrolė netradiciniais metodais⁵“. Netradiciniai, pasak autoriaus yra užslėpti metodai, neįteisinti jokiuose formaliuose dokumentuose, atsirandantys dėl informacijos sklaidėjo komercinės padėties ir verslo intereso. Žiūrint į praeitį tai nėra naujas reiškinys, todėl toliau šiame darbe bus naudojama kito autoriaus formuluotė – ekonominė cenzūra.

Taip cenzūrą demokratinėse šalyse apibūdina XX a. anglų rašytojas A. Huxley'is, kuris ją įvertina, kaip ekonominę, nes yra grįsta komerciniais santykiais: „demokratinėse šalyse, turime ekonominę cenzūrą, kurią nevalingai ir aklai primeta nuolat kylanti knygų, spektaklių ir filmų gamybos kaina⁶“. Komercinis pasaulis taip „filtruoja“ siunčiančius ir gaunančius informaciją. Pagrindiniu, tiek vienos (siuntėjo), tiek kitos (gavėjo) cenzoriumi tampa kapitalas.

Toliau Huxley'is detalizuoja: „ten, kur valdžia demokratiška, kalba ir tylą, propaganda ir cenzūra nepriklauso nuo kurio nors asmens valios. Jos randasi dėl ekonominių veiksnių įtakos ir kaip prieštaringų norų bei interesų įvairovės išdava. Šie prieštaringi norai bei interesai yra kelių rūšių – filosofiniai, religiniai ir – dažniausiai – komerciniai. Kiekvienam tūkstančiui spausdintos ar sakytinės komercinės propagandos žodžių tenka turbūt vienas filosofinės, dešimt religinės ir nuo penkiasdešimties iki šimto politinės propagandos žodžių. Pinigai ne tik kalba, jie taip pat primeta tylą. Filosofai neturi jokių galių vykdyti tiesioginės cenzūros, nedaug jų turi ir politikai, išskyrus karinę sritį. Tiesa, dvasininkams yra pasisekę priversti visuomenės pramogų gamintojus (bet, laimei, ne knygų ir pjesių gamintojus) laikyti tam tikro religinio respektabilumo ir seksualumo kodekso. Tačiau didžiausias slopintuvas, arba duslintuvas, pritvirtintas prie kiekvieno intelektualios ir meninės raiškos kanalo, yra pinigai. Šios cenzūros nesugalvojo joks piktavališkas valdovas. Ji radosi savaime ir atsitiktinai. Bet nors ir netyčinė, vis tiek yra ir veiksminga, ir žalinga. Kokia šios ekonominės cenzūros prigimtis ir ką galime čia padaryti⁷“.

Audiovizualiosiose medijose, šis cenzūros tipas smogia iš peties: „naujoji ekonominė cenzūra nukreipta prieš bet kokį filmą, kuris nesurinks kelių milijonų auditorijos⁸“. Gryna komercija. Filmas gali būti gėrio, moralinių vertybių dvasios nešėjas, bet, jei jis neras komerciškai suinteresuoto investuotojo, jis greičiausiai nepasieks žiūrovo. Reikia pabrėžti, kad šias mintis Huxley'is rašė,

⁵ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 13.

⁶ HUXLEY, Aldous. *Cenzūra ir sakytinė literatūra. Metai*, 2013, Nr.3, p. 122.

⁷ HUXLEY, išnaša 6, p. 123.

⁸ HUXLEY, išnaša 6, p. 123.

praėjusio amžiaus viduryje, kai niekas dar nešnekėjo apie pakitusį įtakos pobūdį - informacijos perteklių.

Huxley'is jau tuomet išvelgė formuojančios informacijos finansavimą: „didėjančių išlaidų primesta cenzūra yra tokia veiksminga, kad jei nebūtų mecenatų, nebūtų ir tos nepaklausios literatūros, įvairinančios neaprepiamą intelektualaus ir meninio konformizmo masyvą⁹“.

Dar Huxley'io klausimas „ar leisime reklamuotojams demokratinėse šalyse ir valdančioms oligarchijoms totalitarinėse valstybėse monopolizuoti visuotinės gyvenimo filosofijos formulavimą¹⁰“. Jis vis blaškosi rašytos spaudos lape, bet neranda atsakymo. Greičiau gyvenimo filosofija nyksta, nei informacijos užsakovai.

Bendrai, pasak Aleknonio monografijos kritiko D. Jastramskio „cenzūros sąvoką savo leksikoje vartoja nemažai masinės komunikacijos procesų tyrėjų¹¹“. Štai Edvino C. Bakerio teigimu, reklamuotojai, o ne valdžia yra svarbiausi žiniasklaidos turinio cenzoriai JAV. Taigi, kaip matyti reklamos užsakovas, kaip kapitalui jautrus subjektas, taip pat tampa cenzoriumi. Nejučia prisimena globalus posakis „kas moka pinigus, tas užsako muziką“. Jei jau užsiminta apie muziką, tai, pasak Erikseno, „šiuolaikinė muzika - tai muzika, kuri eina ir eina, bet niekur nenuėina¹²“.

Dailės kritikas V. Kinčinitis mąsto, kad „postmoderniame pasaulyje elektroninių technologijų greitkeliais cirkuliuojantis žinojimas, įvairūs duomenų bankai tampa pagrindine gamybos jėga¹³“, todėl prancūzų filosofas J. Lyotard'as skelbia pakankamai drastišką, tačiau šiandien savaime suprantamą prielaidą, kad „žinojimas kaip „informacinė prekė“ turėtų tapti svarbiausiu postindustrinių valstybių kovos objektu pasaulinėse varžybose dėl valdžios¹⁴“. Kitaip dar sakoma – „kas valdo informaciją, tas valdo pasaulį“.

Tokiu būdu prieita prie momento, kai verta pastebėti, kad žiniasklaida taip pat yra verslas (kaip mini tiek Huxley'is, tiek Aleknonis). Kaip ir kiekviename versle atsiranda finansinis interesas. Pajamos ateina tuomet, kai vykdytojas (šiuo atveju medijos priemonė) vykdo užsakovo (verslo ar valstybės vieneto užsakymą).

Įdomus tyrimas, pateiktas Aleknonio monografijoje, kur jis naudoja Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto studentės G. Lechavičiūtės atliktus skaičiavimus. Studentė skaičiavo kiek asmenų buvo pakviesta į priėmimą Prezidentūroje. Vėliau žmonės suskirstyti pagal veiklas: politikai, užsienio diplomatai, kultūros darbuotojai, verslininkai. Studentė po renginio nagrinėjo jį

⁹ HUXLEY, išnaša 6, p. 124.

¹⁰ HUXLEY, išnaša 6, p. 126.

¹¹ JASTRAMSKIS, Deimantas. *Cenzūros paieška „Naujojoje cenzūroje“*. *Žurnalistikos tyrimai*, 2012, Nr.5, p. 290.

¹² ERIKSEN, išnaša 3, p. 133.

¹³ KINČINAITIS, Virginijus. *Interpretacijos: postmodernizmas, vizualinė kultūra, dailė*. Šiauliai, 2001, p. 14.

¹⁴ LYOTARD, Jean Francois. *Postmodernus būvis: ataskaita apie žinojimą*. Vilnius, 2010, p. 25.

pristatančias nuotraukas ir atliko analogišką skaičiavimą kiek jose buvo atstovų pagal veiklas. Tyrimo išvada: žiniasklaida pateikia kitokias proporcijas asmenų nuotraukų nei buvo pakviesta į Prezidentūrą. Šiame pavyzdyje buvo pakviestas didesnis procentas politikų ir kultūros darbuotojų ir nedidelis verslininkų, tuo tarpu žiniasklaidoje didesnė dalis nuotraukų atspindėjo verslininkus, o mažai politikos ir kultūros darbuotojus¹⁵. Už to pasak autoriaus slypi verslo interesas: „veikiau atrodytų, kad verslininkams tokie pokyčiai naudingi¹⁶“.

Prisimenant, kad ekonominė cenzūra yra netiesioginė, užslėpta, arba pasak, Jastramskio formaliai neegzistuojanti, ji (oficialiai) tampa galima tik vienu atveju: „visuomenės informavimo įstatyme yra numatyta prielaida, kad Seimas, karo ar nepaprastosios padėties atveju įstatymu gali nustatyti žiniasklaidos veiklos ribojimą¹⁷“. Vėliau Jastramskis užsimena, kad nuo pat 1990 m. ši įstatymo dalis niekuomet dar nebuvo panaudota. „Informacijos dozavimas, filtravimas, dezinformavimas tėra politinis, ekonominis, organizacinis ir asmeninis pranešimų apdorojimas“ toliau rašo Jastramskis¹⁸.

Taigi, įtaką darantieji valstybininkai, verslininkai formuoja informaciją, kuri persiunčiama galutiniam jos vartotojui. Tokį formavimą, lyginant su darbe naudojama sąvoka formuojanti, Aleknonis vadina įrėminimu. „Naujienu įrėminimas (angl. *framing*) yra sunkiai atlaikoma naujosios cenzūros pagunda¹⁹“.

Kaip užsiminta aukščiau oficialios politinės cenzūros nėra (prie politinės cenzūros dar grįšime antrame skyriuje). Tačiau, politikai, valdžios atstovai vis vieną įnikę į audiovizualiųjų medijų informacinio srauto formavimą. Jiems čia padeda siuntėjai – komerciškai suinteresuotos žiniasklaidos priemonės. Formavimas regimas „tiek socialinio gyvenimo epizode, tiek meninės kūrybos veiksmė, TV laidos kadre ar dienraščio puslapyje. Šių procesų pavyzdžiai galėtų būti įvairios televizijos laidos. „Bobų vasara“, „Nakviša“, „Srovės“, „Stilius“ ir t.t. gyvuoja, manipuliudamos socialinių skirtumų įvairove, seniai egzistavusio, bet visų nuostabai tik dabar „atrasto“ socialinio kitoniškumo diskursu. TV laidose „Spaudos klubas“, „Paskutinė kryžkelė“ ir kt. dar tik mokomasi modernistiškai brutaliuos valdančiųjų jėgos legitimacijos²⁰“. Ši citata svarbi tuo, kad autorius, kalbėdamas apie formavimą mini žodį manipuliacija. Prie šios sąvokos kiek vėliau dar bus grįžtama.

Kapitalistinis turtas, kaip jį apibūdina Kinčinitis, išlaiko pigius savo turiniu šiandienos žurnalus: „blizgantys žurnalai išgyvena tik įsitvėrę į primityviausius modernaus socialinio progreso idealus -

¹⁵ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 79.

¹⁶ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 80.

¹⁷ JASTRAMSKIS, išnaša 11, p. 290.

¹⁸ JASTRAMSKIS, išnaša 11, p. 290.

¹⁹ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 37.

²⁰ KINČINAITIS, išnaša 13, p. 3.

kapitalistinio turto, patriarchalinės šeimyninės laimės, profesinės sėkmės diskursą²¹“. Autoriaus monografija rašyta prieš 15 metų, kai internetinė spauda dar nebuvo įsigalėjusi.

Kaip ir politikos formavimas: „Greičiau postmodernistinė jausena apninka pasiklydus atsivėrusio interneto labirintuose, o nesibaigiantys naujos politinės biurokratijos kliedesiai užsakomosiose TV laidose <...> yra tik primityvi meta diskursyvinė pasaka, apie kurios pabaigą taip optimistiškai skelbė postmodernizmo teoretikas J. F. Lyotard’as. Neatsitiktinai ir dabartinis subjekto tapatumas primena tokių TV laidų kadru ar interneto puslapių koliažą²²“.

Užsakomieji straipsniai yra įsigalėjęs instrumentas. Jame lengva suformuoti informaciją. Juolab, kad galima kažko nepasakyti, nutylėti, akcentuoti užsakovo norus tenkinančias informacijos nuotrupas. tokie žurnalistai ilgainiui įsijaučia į kūrėjų vaidmenį. Informaciniai pranešimai virsta proza. „Nemaža dalis viešojoje erdvėje besireiškiančių žiniasklaidos darbuotojų turi ne visai pagrįstų ambicijų vadintis kūrėjais. Kai kuriose srityse iš tiesų nelengva nustatyti ribą tarp elementaraus visuomenės informavimo ir meno²³“. „Teisė žinoti deformuojama <...>, žiniasklaida retai kada sugeba išlaikyti neutralumą²⁴“.

Gal ekonominė cenzūra yra geras reiškinys - ji, informacijos gavėjui nežinant, apriboja perteklinę informaciją. Tačiau lieka vienas bet: ta informacija yra siuntėjo suformuota. Paties, arba su cenzoriaus pagalba.

1.2. Įtakos veikiami gavėjai

Vokiečių filosofo J. Habermas frazė „viešojoje srityje yra formuojama viešoji nuomonė²⁵“ labai taikliai pritaikoma informacinio srauto siuntėjams. Kaip pateikiama informaciją, tokią viešoji nuomonė ir suformuojama. Tuomet nesunku laimėti rinkimus, plėtoti verslą, turtinti savo asmeninę kišenę. Taip visuomenės nariai tampa įtakos veikiami (frazė, naudotina norint apibūdinti informacijos gavėjus, kai jie gauna įtaką darančiųjų suformuotą informaciją).

Tačiau ne tik informacija, bet ir jos nebuvimas, arba sakytina buvimas, bet nerodymas taip pat formuoja viešąją nuomonę. Tiesiog visuomenė jos negauna, todėl apie tam tikrus reiškinius neturi jokios nuomonės. Tai taip pat galima vadinti nuomonės suformavimu, tik šiuo atveju formuojamas nuomonės neturėjimas. Kaip pasakė Huxley’is „nuolatinė, sisteminga tyla viešąją nuomonę formuoja

²¹ KINČINAITIS, išnaša 13, p. 3.

²² KINČINAITIS, išnaša 13, p. 3.

²³ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 120.

²⁴ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 200.

²⁵ HABERMAS, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, 1989, p. 215.

taip pat veiksmingai kaip ir sistemingai kartojama kalba²⁶. Tokie visuomenės nariai tampa įtakos veikiamaisiai arba pasak Castellso sąveikaujamaisiais. Tačiau ne vien šiuo atveju, kai formuojamas informacijos nebuvimas, tačiau ir esant informacijos pertekliui ar sugebamam apdoroti srautui. Įtakos veikiami yra pasyvūs gavėjai, panaudojantys tik klausos ir regos jusles, bet nepajungiantys kritinio mąstymo.

Pavyzdžiui, socialinio tinklo pagalba paskleidžiama žinutė apie kokio nors produkto netinkamumą. Šiuo atveju siuntėjas, būdamas informacijos formuotoju, gali išreikšti savo nepasitenkinimą, dėl pvz. blogo aptarnavimo, bet išpeikti pati produktą. T.y. formuoti nuomonę, kurią nori, kad gavėjas gautų. Gavėjas, gavęs tokią informaciją pagalvos, kad iš tiesų tas produktas yra blogas ir jo nebeperks. Ir taip toliau – grandininė reakcija. Reakcija, kurioje pats formuotojas atsiduria gavėjo vietoje: kitą kartą socialinių ar kitokių tinklų pagalba gavęs žinutę, suformuotą kito siuntėjo. Taip pats formuotojas taps įtakos veikiamu. Perfrazuojant Heideggerio supratimo ratą gauname „užburtą ratą“. Formuojantis informacija tampa ir kitų informacijos formuotojų auka.

Pažvelgus į informacijos gavėjus per aukščiau apsibrėžtą moralinių vertybių prizmę, susiduriama su gavėjais, neturinčiais aiškaus kritinio vertinimo gaunamai informacijai. Tokiam gavėjui perteklinė informacija yra apdorojama komerciškai suorientuotų informacijos teikėjų. Jei pasirenkami tik vienas ar keli (geriau tarpusavyje susiję) informacijos šaltiniai, ši informacija gali tapti apdorojama, t.y. nebebūti pertekline. O gavėjui, neturinčiam aiškaus kritinio mąstymo, rezultatas jau suformuotas. Toks neišrankus, ir suformuotos informacijos nešėjams parankus gavėjas gali iš eilės absorbuoti visokio pobūdžio informaciją. Tai idealus žinių, šou, partinių debatų žiūrovas.

Jei gavėjas informaciją vertina kritiškai, jis nepasitenkins vienu informaciniu šaltiniu, bet ieškos alternatyvaus tikslo patikrinti ar gaunama informacija yra bešališka.

Einant pirmuoju – paviršutiniu keliu žinių srautai pateikiami tarsi greitas maistas užkandinėje, kuris čia ir dabar suvartojamas. Lyginant su išrankumu mitybai, antrieji būtų gurmanai, besirenkantys meniu restorane ir išnagrinėjantys iki smulkmenų kiekvieną ingredientą. Žinoma tai užtrunka ilgiau, tokiems reikia lėtojo laiko. Tačiau jie žino, ką valgo... Šia alegorija su mityba norėta susieti kritinį ir nekritinį informacijos vertinimą.

Kritiškai vertinančius informacijos gavėjus palaikytų Aleknonis, kuris rašo: „galvojant, kaip būtų galima pasipriešinti <...> (ekonominei) <...> cenzūrai, viltis derėtų sieti tik su išsilavinusiu ir savarankišku vartotoju²⁷“. Čia paliesta visiems humanitaroms aktuali tema: išsilavinęs yra skaitantis, žingeidus, besidomintis žmogus. Svarbi čia būtų ir literato Huxley'io frazė, kuris siūlė bet kurias

²⁶ HUXLEY, išnaša 6, p. 122.

²⁷ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 116.

studijas pradėti arba baigti humanitariniais mokslais. O tai ne kas kita, kaip aktyvus skaitymas. Skaitydamas individas formuoja ne tik savo pasaulėžiūrą. Tai padeda jam įtvirtinti moralines vertybes. O įvairių autorių nuomonių įvairovė yra geras pagalbininkas kritinio mąstymo formavimui.

Grijtant prie pasyvaus informacijos gavėjo, koku vadintinas lengvai formuojančią informaciją absorbuojantis, paminėtinas lenkų rašytojo C. Miloszas, minėjęs, kad žmogus apskritai yra linkęs sąlygas, kuriomis gyvena, laikyti normaliomis. Čia atsiranda rizika, kad prie formuojančios informacijos galima priprasti. Jei globalizacijos kontekste Europą vis dar būtų suskirstyta į Rytų ir Vakarų, tai pastarieji būtent ir yra tokie vartotojai, kurie yra linkę išlaikyti status quo. Tuo tarpu Rytų Europa, pergyvenanti santvarkų pokyčius ir esanti kelyje į demokratiją, dar nėra prie to pripratusi ir turi visas galimybes išmokti apdoroti suformuotą informaciją. Castellsas tai netgi susiejo su televizijos vyravimu. „Televizijos tapsmo vyraujančiu komunikacijos būdu priežastys <...> tai tingios auditorijos esminio instinkto pasekmė <...> žmonės renkasi mažiausio pasipriešinimo kelią. Šios logikos ištakų reikia ieškoti <...> asmeninės (kultūrinės) veiklos alternatyvų stokoje. Televizijos išpopuliarėjimas <...> sukūrė <...> naują komunikacijos galaktiką²⁸“. Joje, pasak Castellso visuomenės nariai, tėra maži jos elementai. Autorius tokią citatą nori perteikti informacinio srautų neaprepiamumą visuomenės atžvilgiu.

Pasyviam gavėjui reikėtų galvoti pagal Heideggerio supratimo mechanizmą: supratimo rato negalima nustumdyti iki užburtumo, net ir toleruojamo, ir reikia galvoti, ne kaip išėiti iš užburto rato, bet kaip teisėtai į jį įeiti. Heideggeris taip pat yra šalininkas tiesios, pradinės informacijos: „būtų idealu išvengti rato puoselėjant viltį kada nors sukurti istoriografiją, kuri būtų tokia pat nepriklausoma stebėtojo atžvilgiu kaip menamai nepriklausomas gamtos pažinimas²⁹“. Žiniasklaidos sukurta visuomenė yra veidrodis, kuris teisingai atspindi ką perteikia vieni lengvai absorbuojama kitų.

Informacinis amžius mus suskirsto į aktyvius ir pasyvius. Aktyvūs – tai tie, kurie imasi veiklos, iniciatyvos ir valdo informaciją. O kartu ir išsifiltruoja ko jiems reikia. Tuo tarpu pasyvūs – tai tie, kurie gauna aktyviųjų informaciją. Ji jau apdorota, taip kaip aktyviesiems reikalinga.

„Taigi multimedijoje apsigyvens dvi visiškai skirtingos vartotojų rūšys: sąveikaujantieji (interacting) ir sąveikaujamieji (interacted). Pirmajai grupei priklausys tie, kurie sugebės patys pasirinkti reikiamas daugiakryptes ryšio grandines, o antrajai – tie, kuriems bus pateiktas ribotas jau „supakuotų“ pasirinkimų skaičius³⁰“. Sekant Castellsu visuomenės nariai turėtų tapti sąveikaujančiais.

²⁸ CASTELLS, Manuel. *Tinklaveikos visuomenės raida*. Vilnius, 2005, p. 328

²⁹ HEIDEGGER, išnaša 2, p. 127.

³⁰ CASTELLS, išnaša 28, p. 368.

Kitas autorius apie valdžios formų neapčiuopiamumą ir dematerializaciją kalba: „kaip galima teisingai paskirstyti valdžią, jeigu laikas, kuriame ši valdžia realizuojama, išslysta iš mūsų akiračio, kaip galima pasikliauti sprendimų kontrole, jeigu jie yra greitesni už mus ir už savo „autorius“. „Ketvirtoji valdžia“ ištirpsta momentiniuose informacijos perdavimo procesuose, už kurią jau niekas iš tikro nebeatsako. <...> nebėra jokio nepriklausomos informacijos poreikio ar jos interpretavimo būtinybės. Ją pakeičia nebylus, kasdienis TV - šiuolaikinio katastrofų muziejaus lankymas. Naujos technologijos siekia, kad jų formuojama virtuali realybė būtų žymiai tikresnė ir svarbesnė negu aktuali tikrovė. TV, video, kompiuterinė, virtuali realybė dezintegruoja sensorinius organus, akys ir ranka pakeičiami „informacine pirštine“, kūną pakeičia „virtualus kostiumas“, seksą - kiberseksas³¹“. Pasyvūs informacijos gavėjas tampa virtualia bekūne būtybe. Tokiam vaizdas svarbiau už turinį – kaip Baudrillard'o pavyzdyje pateiktas Kenedžio populiarumas, kurio šypsena buvo baltesnė už Nixono. O apie ką buvo kalbamą, jau antrinis dalykas.

Kaip gavėjas vertina informaciją. Pasak Aleknonio, vartotojas objektyviu dažniausiai vadina tą pranešimą, kuris sutampa su jo nuomone. Taigi, toks pranešimas automatiškai pereina gavėjo filtrą. Greičiausiai tokia informacija jau toliau nebebus filtruojama, o priimama už tikrą. Tai žinodami siuntėjai atitinkamai suformuoja. Formavimas neretai remiasi austrų psichiatro S. Freudo trejomis žmogaus sąmoninėmis siekiamybėmis Erosu, Tanatu ir Narcizu. Apie tai toliau šiame poskyryje.

2006-2007 m. atlikti tyrimai parodė, kad trijose svarbiausiose Lietuvos televizijose per valandą buvo parodyta 11 smurto aktų (dažniausiai fizinių). Taip siekiama atkreipti žiūrovų dėmesį ir sukelti jiems stiprius emocinius išgyvenimus³².

Tokia negatyvi informacija kaip smurtas, pornografija, karo vaizdai žiūrovui gali iššaukti šleikštulio emociją. Kalbėdamas apie cenzūrą, apie tokią emociją užsiminė JAV teisės profesorius W. Milleris.

„Milleris teigia, kad šiuolaikiniam moralės teoretikui naivu apsimesti, kad šlykštumas neįtakoja moralinio vertinimo³³“. Taigi, šis teoretikas pastebi, kad iššaukus šią emociją galima pakoreguoti moralinį vertinimą, t.y. dažniau vertinti nepalankiai, nes šlykštumas kaip emocija dažniausiai suprantama neigiamu aspektu.

Emocijos, tame tarpe ir pasišlykštėjimo, turi savo funkcijas: jos atveria vienas patirtis ir užveria kitas, jos įtakoja veiksmus. Šlykštumas tyrinėja negatyviają prasme objektą, bei turi pavojingų idėjų, teigia Milleris³⁴.

³¹ KINČINAITIS, išnaša 13, p. 14.

³² ALEKNONIS, išnaša 1, p. 81.

³³ KAHAN, Dan M. *The Anatomy of Disgust in Criminal Law: Review of the book*. In *The Cultural Cognition Project* [interaktyvus], 1998, p. 4.

³⁴ MILLER, William Ian. *Anatomy of Disgust*. In *Open Library* [interaktyvus], 1997, p. 9.

Milleris vertina šlykštumą, kaip gynybinį socialinio teoretiškumo stilių, kuris „privilegijuoja emocijas bendrai ir tam tikras emocijas iš esmės³⁵“. Taip, pasak Millerio ši emocija netgi tampa privilegijuota. Tokia emocija atsiskleidžia tik tam tikrais momentais ir yra stipraus atoveiksmio. Tiesa, kartais pasipriešinančio, kartais atkartojančio, bet tai jau priklauso nuo individo vertybių skalės.

Ar gali dalis užsakomųjų straipsnių ar įvairių komercinių užsakovų veiklos būti skirta tam, kad formuojant informaciją sukelti skaitytojui/žiūrovui šlykštumo emociją. Suprantama, jei informacijos gavėjas, peržiūrėjęs karo vaizdus jais pasišlykštės, tai galbūt ateityje jis pats niekuomet nenorės kariauti. Taip šlykštumas gali iššaukti teigiamą reakciją. Arba kaip pasakytų Milleris: „veiksmo lygmenyje šlykštumas yra galingas disciplinos ir socialinės kontrolės motyvatorius³⁶“. Pagal autoriaus šlykštumo supratimas kyla ne iš aplinkos, bet kultūros, todėl įvairiose kultūrose jo objektai gali būti skirtingi. Taigi, kas šlykštu lietuviui, gali būti įprasta Afrikos ar Azijos žemyno tautos atstovui. „Mauricijuje jaunuolių gaujas smurtiniams išpuoliams įkvepia filmai apie Rembo, o nepatenkintųjų grupės visame pasaulyje semiasi minčių, žiūrėdamos televizijos laidas apie Šiaurės Airiją arba Palestiną³⁷“. „Tokia pranešimų, kurių perduodami kraupūs tikro karo vaizdai iš esmės gali būti suvokiami kaip veiksmo filmų siužetai, normalizacija turi esminį poveikį: visas pranešimų turinys susiniveliuoja individualaus asmens vaizdų sistemoje³⁸“.

Kita priežastis, kodėl visuomenė sugeria informacija yra vartotojiškas požiūris. Heideggerio pateikta smalsulio charakteristika su nedidelėmis išlygomis sutampa su „dabartinėmis mass-media teoretikų išvadomis, kuriose pagrindiniu informacinės, telematinės visuomenės bruožu vadinama vartotojiška nuostata bet kokio pranešimo atžvilgiu³⁹“. Žmogus iš smalsumo perbėga didelio informacijos srauto paviršeliais, nes nori jos kuo daugiau „suvartoti“, o iš tiesų negauti nieko, kas jį praturtintų. Lyg ir perskaityta, perbėgta, girdėtai apie ką kalbama, bet neįsigilinta, priimta, taip, kaip pateikta.

„Jaunystės kultas ir žinių perdavimo krizė yra du svarbiausi akimirkos tironijos simptomai mūsų civilizacijoje⁴⁰“. Čia ir dabar vartotojai, gauna suformuotą informaciją ir, kritiškai jos neapmąstydami, eina prie kitų informacinių srautų. „<...> didelis vartojimas reikalingas tam, kad skatintų gamybą, o didėjanti gamyba - tam, kad būtų pasiekti ekonomikos augimo tikslai. Dėl to pasidaro būtina suvartoti vis daugiau per vis trumpesnę laiką. Laisvalaikis tampa vis smarkesne

³⁵ MILLER, išnaša 34, p. 21.

³⁶ MILLER, išnaša 34, p. 80.

³⁷ ERIKSEN, išnaša 3, p. 38

³⁸ CASTELLS, išnaša 28, p. 334.

³⁹ KINČINAITIS, išnaša 13, p. 6.

⁴⁰ ERIKSEN, išnaša 3, p. 158.

vartojimo karštligė⁴¹. Jei laisvalaikiu „vartojama“ informacija, šiuo aspektu ji yra prekė, kurios, vadovaujantis rinkos principais, reikia „parduoti“ (perduoti) vis daugiau.

„Visur darosi ankšta. Net aktyvus vartotojas, kuris pavyzdžiui, vakarais junginėja televizijos kanalus, tuo pat metu varto laikraštį, siuntinėja SMS žinutes, geria alų, traškina bulvių traškučius ir rūko, be jokios abejonės, gali vartoti dar efektyviau. Per parą vis dar įmanoma suvartoti daugiau, tereikia surasti būdų kaip tai padaryti. <...> Skaidant laiką (kurio vis dar tik 24 valandos per parą) darbui, vartojimui ir šeimyniniam gyvenimui, jis fragmentuojasi ir iš to kyla vidinio ryšio praradimas. Japių liga – nuovargio sindromas dėl gausybės projektų, kurių nebeįmanoma aprėpti⁴²“.

Po Eroso (emocijos) ir Narcizo (vartojimas) seka ir Tanatas. „Kuo daugiau mirties, tuo gyvybingesnis jų vartotojo kūnas. Taip mirtis tampa savo priešingybe. Tik nuolatinis kito mirties regėjimas nulemia mano gyvybingumo pojūtį, formuoja savirefleksijos mechanizmą <...>. Tačiau šiam trumpam laiko aktualumo išgyvenimui pratęsti reikia vis daugiau aukų, kraujo, tikslų žudymo, mirimo aplinkybių, katastrofų detalių, dar tikslesnio mirties priešistorio ir jos pasekmių. Reikia aiškaus mirties funkcionavimo mechanizmo vaizdo. Šią katarsinę pasąmonės funkciją maitina ne tiek kovinių filmų brutalumas, kiek operatyvūs, nuo kontekstų atrenkami ir abstrakčiai rūšiuojami reportažai iš įvairių mirties ir destrukcijos, žiaurumo ir absurdiškumo viešpatavimo vietų <...> Kad galėtų matyti save mirštantį, jam reikėtų mirti išliekant gyvam⁴³“.

Ši, vartotojiškoji ir laiko trūkumą jaučianti visuomenė, yra sėkmingai apdorojama politikos ir verslo konglomeratus atstovaujančių informacijos siuntėjų. Dėl nuolatinio bėgimo paviršiuje to pasėkoje visuomenės nariai virsta įtakos paveiktais.

„Tiesa šiandienos žiniasklaidoje nėra vertybė. Tiesa nei karto nepaminėta ir Visuomenės informavimo įstatyme⁴⁴. Taigi šiandien tiesa, nėra vienintelis ir neginčijamas kriterijus. Demokratiniam pasaulyje tiesą kiekvienas turi susiformuoti pats. Tam ir reikalingos vertybės. Žmogus, neturintis vertybių tampa kito vertybių įrankiu, eksploatatoriumi. Todėl yra rizika, kad formuojantiems informacija yra naudingesni tie gavėjai, kurie neturi aiškių vertybių. Iš to seka, kad tokie informacijos skleidėjai nepadės tų vertybių formuoti. Todėl belieka pasikliauti socialinėmis institucijomis, tokiomis kaip šeima, vaikų darželis, mokykla, gal dar aukštosios mokyklos, kuriose būtų padedama tas moralines vertybes ugdyti. Kaip pasakytų Castellsas, „naujos informacinės technologijos jungia pasaulį į globalius instrumentalumo tinklus⁴⁵“. Sąmoningam individui reikia

⁴¹ ERIKSEN, išnaša 3, p. 161.

⁴² ERIKSEN, išnaša 3, p. 162.

⁴³ KINČINAITIS, išnaša 13, p. 6.

⁴⁴ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 202.

⁴⁵ CASTELLS, išnaša 28, p. 35.

įterpti save į nepatogią padėtį ir ugdyti gebėjimą nepasiklysti šiuose tinkluose, o svarbiausia nebūti apgautiems. Globalūs tinklai neturi apgauti individo įsitikinimų.

„Šiuolaikinėje visuomenėje visi jos nariai tampa intensyvaus nenutrūkstamo pramoniniu serijiniu būdu kuriamo, komerciniais kanalais perduodamo įvairialypio informacijos srauto gamintojais ir vartotojais. Nėra labai svarbu, kas kalba, kultūros ministras ar ekstrasensas, visus vaizdus ir balsus sulygina mass-media priemonės, tiksliau, tų priemonių kuriamas prasminis pranešimų kodas⁴⁶“. Gamintojas ir vartotojas susilieja į vieną. Kaip ir rašto medijoje, kur šiandien kiekvienas gali būti rašytoju, audiovizualiosiose medijose tam tikrai momentais esi jos gamintojas (netgi formuotojas), o kitu momentu vartotojas. Net jei nesi audiovizualiųjų medijų darbuotojas ši taisyklė gali veikti.

Gavėju manipuluojama iššaukiant emocijas, primenant mirtį ir skatinant vartojimą. Paveikliausi - pasyvūs gavėjai. Informaciją gebančioje apdoroti visuomenėje turėtų būti ugdomi aktyvūs kritiškai gavėjai.

1.3. Pakitęs įtakos pobūdis

Paskutiniai dešimtmečiai arba informacijos amžius, kuris, kaip teigia Eriksenas prasidėjo XX a. dešimtame dešimtmetyje atsinešė globalizaciją, o kartu ir informacijos ir individo santykio kaitą. Žinoma, per paskutinius kelerius dešimtmečius tai labiausiai matoma. Pokytis vyko ir kartu su kiekvienos naujos audiovizualiosios priemonės atsiradimu. Kinas – XIX a. paskutinis dešimtmetis (pirmieji seansai XX a. 1-ą dešimtmetį), televizija – XX a. 3-as dešimtmetis (pirmosios transliacijos 4-ame dešimtmetyje), internetas – XX a. 7-as dešimtmetis (dabartinis saitynas (angl. *world wide web*) atsirado nuo 9-o dešimtmečio). Apvalindami galime sakyti, kad per pastaruosius 100 metų apytiksliai kas pusę amžiaus vartotoją pasiekdavo vis nauja įtakinga audiovizualioji medija.

„Mūsų pasaulyje žinių kiekis didėja, o išmintis mažėja⁴⁷“, mintis pasakyta prieš keliasdešimt metų šiandien jau įgavusi didelį pagreitį. Ir tolydžiai greitėjantį.

Paskutinis šimtmetis pasižymėjo ir pliuralizmo kaita. Demokratijų susikūrimas įgalino reikšti savo nuomonę. Taip, per esamus ir gausėjančius informacijos perdavimo kanalus, sklido vis daugiau įvairovės. Įvairėjo ir pačios informacijos pateikimas – tą pačią žinia dabar galima gauti keliais kanalais.

Jei audiovizualiąsias medijas susietume su joslėmis, galėtume pasak McLuhano nubrėžti tokias akies / ausies poveikio tendencijas: akis – spauda, knygos, vėliau – akis / ausis – kinas, vėliau – ausis

⁴⁶ KINČINAITIS, išnaša 13, p. 64.

⁴⁷ HUXLEY, išnaša 6, p. 126.

– radijas, toliau vėl akis / ausis – televizija ir galiausiai akis / ausis – internetas. Taip, per paskutinį šimtmetį buvo pereita prie abiejų klausos ir regos juslių veikimo.

Medijos tampa vis labiau prieinamos. Dar prieš šimtmetį (jei kalbama apie audiovizualiąsias medijas) tekdavo eiti į miesto kino teatrą ir žiūrėti tą patį begarsi filmą, akompanuojant salėje esančiam fortepijonui. Šiandien galima rinktis iš gausybės kino teatrų ir siužeto žanrų, o „tingus“ žiūrovas gali tai daryti neiškėlęs kojos iš namų.

Televizija, įgavusi pagreitį po Antrojo Pasaulinio karo, šeštajame dešimtmetyje tapo dominuojančia viešosios nuomonės medija. Tai sietina ir su postmodernizmo pradžia⁴⁸. Šioje medijoje žiūrovas pradėtas liaupsinti įvykių vaizdais (dažniausiai politinių ar sporto), o šiandien yra veikiamas ne tik gausybės televizijos kanalų, bet ir informacijos, dažniausiai pramoginiame formate pateikimo įvairove. Jei kinas yra veiksmo medija, „televizija yra ne tiek veiksmo, kiek reagavimo medija“⁴⁹. Čia žiūrovas jau pasyvesnis, o kartu jo masinimo priemonės intensyvesnės. Pavyzdžiui, „reklamuotojai moka už laikraščio ir žurnalo, radijo ir televizijos erdvę bei laiką; taigi jie nusiperka dalį skaitytojo, klausytojo ar žiūrovo taip pat konkrečiai, lyg išsinuomotų mūsų namus viešam susirinkimui“⁵⁰. Nejučia televizija, pasak McLuhano, įsiveržia į mūsų namus.

Pagaliau internetas: iš pradžių su menka galimybe pažiūrėti kokios nors bendrovės internetinį puslapį su informacija kas gaminama ir kaip susisiekti, šiandien turintis globalius informacijos paieškos variklius.

Ne visuomet didėjantis prieinamumas sulaukė palankaus kritikų vertinimo. Paimkime, kad ir Baudrillard'o pastabas apie santvarkos dirbtinį keitimą, kur jis kritikuoja vakariečius, galvojančius, kad jų demokratija turi būti priverstinai taikoma visiems be išimties. Juk būtent demokratija atneša įvairovę ir prieinamumą. Arba to paties mokslininko pastaba apie kopijavimą, kurį jis vadina simuliaciniu, tarsi neužtektų žinoti, kad yra originalas. Kitaip sakant, regima praeitis, mitas. Informaciją kopijuoja įvairūs medijų kanalai, varžydamiesi, kuris pirmas ją pateiks. Taip pat atsiranda tendencija pakartoti tą pačią informaciją, kuri jau buvo skelbta. Dažniausiai – tai straipsniai „nesenstančiomis“ temomis. Kaip pasakytų vokiečių filosofas W. Benjaminas, atsiradus fotografijai viskas susidėjo į rėmus ir originalas prarado aurą. Perfrazuodami galėtume teigti, kad kopijuojama informacija nebeturi savo auros. Ji jau yra masinis produktas. Jei tai būtų ne kopija, o originalas ir turėtų aurą, gavėjas galėtų ja analizuoti, mėgautis, gilintis, pajauti. Kai tai telieka masiniu produktu, jis tinkamas tik pažiūrėti ir išmesti.

⁴⁸ LYOTARD, išnaša 14, p. 17.

⁴⁹ McLUHAN, Marshall. *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*. Vilnius, 2003, p. 307.

⁵⁰ McLUHAN, išnaša 49, p. 203.

Gražiai šį realybės reaktualizavimą (informacijos pakartojimą) apibūdino prancūzų rašytojas M. Proust'as: „mažiausias kažkuriuo mūsų gyvenimo laikotarpiu ištartas žodis, nereikšmingiausias mūsų judesys yra apsuptas ir apšviestas daiktų, neturinčių su juo jokio ryšio, atspindžiais tų daiktų, nuo kurių jį atskiria mūsų protas, neįžvelgęs juose nieko, kas teiktų peno mūsų apmąstymams, bet jų apsuptyje – nereikšmingiausias judesys, paprasčiausias veiksmas pasilieka įkalintas tarsi tūkstantyje uždarytų indų, kurių kiekvienas pripildytas visiškai skirtingos spalvos, skirtingo kvapo, skirtingos temperatūros daiktų⁵¹“.

Įtaigumas – kitas medijų atneštas visuomenės įtakos pokytis. Vienas iš įtaigumo organizatorių – žiniasklaida. Ketvirtosios valdžios mitas, atsiradęs 1990 m. Lietuvoje, šiandien jau nebegalioja. Ketvirtoji valdžia, arba žiniasklaida, šiandien yra ekonominės cenzūros veikiamas siuntėjas. Šaliai, XX a. paskutiniame dešimtmetyje staiga išokus į demokratijos traukinį, iki tol politinės cenzūros saistoma žiniasklaida akimirksniu tapo įvairi (pliuralistinė iš pastraipos aukščiau), vien jau tuo, kad tuo metu neliko aiškios politinės cenzūros. Metams bėgant ir įsivyraujant rinkos ekonomikai, beveik visa žiniasklaida perėjo į privačias rankas, kurios išlaikymui buvo būtinas kapitalas. Taip daryti įtaką siekiantiems atsirado galimybė per kapitalą veikti gavėją. Žiniasklaidos priemonės, veikiamos rinkos dėsnių, pradėjo tarnauti finansuotojams. Šiandien žmonėms reikia išmokti, kad žiniasklaida nebūtinai skleidžia bešališką informaciją. Čia kaip ir su reklama, ji atsirado tuomet, kai produktų pasidarė per daug.

Vizuali medija yra paveikesnė. „Būtent žaibiški elektros priemonėmis perduodamos informacijos padariniai reikalauja sąmoningo meniškumo pateikiant ir kontroliuojant žinias⁵²“. Ši McLuhano mintis taip pat leidžia manyti, kad tyrėjas suprato jų kontroliuojamąjį poveikį.

Baudrillard'as dėl įtaigumo ramina: „negalime pasiduoti negatyvumui, kurį bruka diskursas: mes susiduriame ne su liga ir ne su virusiniu susirgimu. Į žiniasklaidą vertėtų žiūrėti kaip į išorinę orbitą besisukančią savotišką genetinį kodą, valdančią tikrovės virtimą hipertikrove, lygiai kaip kitas, mikromolekulinis kodas valdo perėjimą iš vienos, reprezentacinės, prasmės sferos į kitą, genetinę, programuoto signalo sferą.<...> žiniasklaida – tai mutavęs genas⁵³“. Jame, be pirminių ląstelių, daug sukurtų, paveiktų, klonuotų (žr. tolimesnes pastabas apie klonus). Tačiau, tokiai mutacijai ir įtaigumui suprasti, reikalingas kritiškas požiūris.

Baudrillard'as teigia, kad žiūrovas nebeskiria, kur reaguoti pasyviai, kur aktyviai. Jis implozuojamas į televiziją. Ir joje būdamas pasyvesnis informacijos siuntėjui, arba, kaip pasakytų Baudrillard'as, simuliakrų kūrėjui, yra naudingesnis.

⁵¹ PROUST, Marcel. *Atrastas laikas*. Vilnius, 1997, p. 130.

⁵² McLUHAN, išnaša 49, p. 200.

⁵³ BAUDRILLARD, Jean. *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius, 2009, p. 43.

Iki demokratijų susikūrimo su cenzūra buvo viskas aišku – ji buvo viešai demonstruojama. Kritinį mąstymą turinti visuomenė žinojo, kad spauda, knygos, vėliau kinas, radijas – tose valstybėse, kuriose demokratija atėjo vėliau, buvo cenzūruojama. Dabar, kai demokratijos paskelbė žodžio laisvę, gali atrodyti, kad tokios cenzūros neliko. Taip, politinės cenzūros neliko, bet išaugo nauja, užslėptoji, apie kurią rašo Huxley'is ir Aleknonis.

Aleknonis įžvelgia užslėptos cenzūros grėsmę: „demokratinėje bendruomenėje suklestėjusios užslėptos cenzūros formos yra dar pavojingesnės už atvirą tradicinę cenzūrą⁵⁴“. Atvira cenzūra matoma iš karto, tuo tarpu ekonominės cenzūros gausoje labai lengva pasiklysti. Gelbėja nebent tai, kad skirtingi spaudos magnatai tarnauja skirtingoms verslo struktūroms, o tai informacijos gavėjų priverčia suklusti: „o kur čia tiesa“.

Su užslėptimi galima susieti ir Aleknonio posakį: „mes norėjome teisingumo, o gavome teisėtumą. Tai nėra blogai, bet ne visai tas pat. Šiandien demokratinėje visuomenėje gyvenantis pilietis turėtų siekti būti informuotas, norėtų žinoti, tačiau yra įgijęs tik teisę laisvai skaityti laikraščius, žiūrėti televiziją, klausytis radijo ar naršyti internete. Tai nėra blogai, bet ne visai tas pat⁵⁵“. Čia netiesiogiai užsimenama, kad mes turime prieinamumą prie visko, tačiau nebūtinai tiesos.

Latentinis poveikis remiasi imitacijomis. Šiandien visuomenės nariui negalima pasakyti, kad jam siunčiama informacija formuojama, todėl prireikia pastangų patį formavimo faktą imituoti, tarsi, suformuota žinia jau savaime yra pirminis šaltinis. Tokias medijų imitacijas arba gaminamą realybę Baudrillard'as vadina simuliakru.

Simuliakrai – tai tokia daikto, reiškinių ar fenomeno būklė, kai tas daiktas veidrodžio principu nebeatspindi šalia vykstančio gyvenimo, o imasi vaizduoti ir rodyti tą, ko iš tiesų nėra. Tokį apibrėžimą pateikia J. Baudrillard'as savo knygoje „Simuliacija ir simuliakrai“. Pradedama nuo tikrovės, kuri yra gaminama. Pagal Baudrillard'ą: „tikrovė gaminama – ir gali būti begalę kartų atgaminta – iš miniatiūrinių ląstelių, iš matricų ir atminties bankų, iš valdymo modelių⁵⁶“. Perfrazavus autorių – informacija gaminama, gaminama iš visko iš ko galima, atkartojami seni ir pamiršti įvykiai, dubliuojamos ir kartojamos esamos situacijos. Stiprus naratyvus dirbtinis informacinis srautas.

Pagal Baudrillard'ą yra trijų laipsnių simuliakrai:

* „Natūralūs, natūralistiški simuliakrai, paremti vaizdu, imitacija ir falsifikavimu, harmoningi, optimistiniai, siekiantys idealiai atstatyti ar įsteigti prigimtį pagal Dievo paveikslą.

⁵⁴ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 117.

⁵⁵ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 203.

⁵⁶ BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 8.

* produktyvūs, produkuoti simuliakrai, paremti energija, jėga, jos materializacija su mašinos pagalba visoje gamybos sistemoje – jiems būdingas prometėjiškas siekis nuolatos plėstis globaliu mastu, neribotai išlaisvinti energiją.

* simuliacijos simuliakrai, paremti informacija, modeliu, kibernetiniu žaismu – jiems būdingas visiškas operacionalumas, hiperrealumas, totalios kontrolės siekis⁵⁷“.

Kuo paskesnis simuliakras, tuo jis toliau nuo realybės ir tuo jis paveikesnis.

McLuhanas kartą savo vieną knygą pavadino medija yra masažas (The Medium is the Massage). Masažas veikia mūsų būseną ne per vienokį ar kitokį įsisąmoninamą turinį, o tiesiogiai. Pasak lietuvių filosofo Tomo Sodeikos galima sakyti, kad masažo poveikis yra „subliminalinis“. Tokio pobūdžio poveikį McLuhanas sieja su medijų forma, sykiu puikiai suprasdamas, jog ši sąsaja nėra lengvai suvokiama: „mano draugą, mėginusį vidurinėje mokykloje šio bei to pamokyti apie medijų formas, pritrenkė vieninga reakcija į tokį dalyką. Jo mokiniai nė akimirksniu negalėjo susitaikyti su teiginiu, kad spauda ar kokia nors kitokia viešoji komunikacijos priemonė gali būti naudojama blogiems tikslams. <...> Nesugebėjimas suvokti kyla būtent todėl, kad kreipiamas dėmesys į mūsų medijų – radijo, spaudos ar pačios anglų kalbos – „turinį“, ignoruojant formą⁵⁸“.

Toliau Baudrillard‘as žvelgia dar dramatiškiau ir apibūdina tokią paslėptį: „šiandien visa (audiovizualinių priemonių) strategija paremta baimės pusiausvyra ir atgrasiniu, susijusiu su amžina katastrofos simuliacija ir su jos laukimu, ir tokį scenarijų galima pažeisti vieninteliu būdu – iššaukus katastrofą, produkavus ar reprodukavus realią katastrofą⁵⁹“.

Režisieriaus J. Bridges 1979 m. filmas „the China syndrome“ kaip tik ir pasakoja apie tokią tendenciją. Filmo scenarijuje pasakojama kaip žurnalistų vizito metu prireikia skubiai stabdyti atominės elektrinės reaktorius. Vėliau susitariama, kad incidentas nebus viešinamas, tačiau vienas iš veikėjų nebūdamas tikras dėl reaktoriaus saugumo toliau pats nagrinėja situaciją. Filmo mintis: katastrofos baimė yra didesnis įvykis nei katastrofa. Deja „The China syndrome“, tai filmas, kurio analogiška situacija pasikartoja realybėje (Harrisburge, JAV) jau po filmo išleidimo.

„Spaudos pobūdžio ir jos sąmoningo ar latentinio veikimo nesuvokimas yra įprastas dalykas ir tarp politikų ir tarp politologų⁶⁰“. Latentinis pobūdis tvirtai išsiskiria naujosiose medijose.

Informacijos gausa naujomis medijomis verčia žengti paviršiumi. Todėl kitas įtakos pokytis - fragmentiškumas. Iki audiovizualiųjų medijų įsigalėjimo buvo įprasta perskaityti visą laikraštį. Jau televizijos atsiradimas įvedė fragmentiškumo momentą. Tapo įprastą šią mediją „vartoti“ visą buvimo

⁵⁷ BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 140.

⁵⁸ McLUHAN, išnaša 49, p. 205.

⁵⁹ BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 70.

⁶⁰ McLUHAN, išnaša 49, p. 205.

greta laiką. Nors šios medijos turinys daugiau pramoginis, vartotojas nesugeba visą vakarą išlaikyti dėmesį, todėl informaciją suvokia fragmentiškai. Tuo tarpu šiandieniniame internete, kur informacija keičiasi kas akimirka, fragmentiškumas dar ryškesnis, jis dalinasi tas pačias 24 valandas su kita veikla, tuo mažindamas koncentraciją ir dėmesį į vieną konkretų dalyką.

„Pasak McLuhano informacijos srautas mūsų visuomenėje skatina mąstyseną, kuri primena ne tiek linijinį, loginį mąstymą, būdingą pramoninei visuomenei, kiek šokinėjantį, asociatyvų, poetinį mąstymo būdą, kuriuo pasižymi nešiuolaikinės visuomenės⁶¹“. Greičiausiai W. Ongas čia išvelgtų grįžimą prie oralumo (ką su mumis šiandien daro hipertekstas), o Platonas, tokius „poetus“, kurių kūriniai yra fragmentiški, galbūt iš viso išvartytų iš savo valstybės.

Nuo televizijos nedaug „atsilieka“ ir kinas. Jo kūrimo ištakose buvęs kūrybinės išraiškos elementas, kurį su vaizduote siejo „gyvybingas, dialektinis, pilnatviškas, dramatinis ryšys⁶²“, šiandien virto kopijuojančia, savimi besidominančia ir daug kartų perdarančia anksčiau sukurtą produktą mašina. „Šiandien tarp kino ir tikrovės besimezgantis ryšys yra atvirkštinis, negatyvus: taip atsitinka todėl, kad ir vienas, ir kitas praranda savo specifiškumą⁶³“. Efektų pagrįsti vaizdai verčia krūpčioti, tačiau tai tėra tik simuliaciniai vaizdai apie tuos įvykius.

Kalbant apie moralinės įtakos pokytį svarbu paminėti, kad nebesiremiamą į visuotines moralines vertybes. Natūralus būvis neturėti moralinės sistemos. Jei norisi turėti – reikia susikurti. Tai postmodernistinio mąstymo, kuriame vyrauja pliuralizmas, pasekmė.

Šiandieninė moralinė sistema yra momentinė mozaika, pasak McLuhano „mozaikiška medijos forma“. Castellsas akcentuoja, kad toks momentiškas yra globalizacijos pasekmė. Jis tai apibūdina citata „<...> didėjantis atstumas tarp globalizacijos ir tapatumo, tinklo ir savimonės⁶⁴“. Globalizacija ruošiasi atimti istorinius tapatumus, su kuriais išaugo ankstesnės kartos. Globalus tinklas padeda atprasti nuo kritinio mąstymo, atsaisto moralinius gniaužtus, kuriuos turėjo visos iki mūsų kartos.

Globalizacija ir technika keičia mus ir mūsų laikinius gebėjimus apdoroti informaciją. Daromės paviršutiniški, tingūs, tuo maitindami informacijos siuntėjus. Išaugęs medijų mastas, informacinis pliuralizmas, užslėptas įtaigumas – tai veiksniai labiausiai veikiantys įtakos pobūdį. Prie to prisideda gavėjo fragmentiškumas ir moralinis nesistemingumas. Įtakos pobūdis yra šio darbo analitinės dalies ašis. Nuo kito skyriaus pereisime prie nagrinėjimo, kokių veiksmų imamasi pobūdžiui reguliuoti.

⁶¹ ERIKSEN, išnaša 3, p. 131.

⁶² BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 60.

⁶³ BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 60.

⁶⁴ CASTELLS, išnaša 28, p. 36.

2. Išorinės moralinės cenzūros priemonės

Nuo šio skyriaus pereinama prie įtakos pobūdžio ribojimo. Darbe išskirtos dvi ribojimo rūšys: išorinė ir vidinė cenzūros. Išorinė vadinama išorinių institucijų, ar tai būtų valstybė, jos institucijos ar visuomenė ir jos grupės (pvz., šeima). Vidinė (apie kurią bus kalbama trečiame šio darbo skyriuje) vadinamos vidinės savireguliacijos priemonės.

Išorinė cenzūra naudota nuo pirmųjų valstybių susidarymo. Apie ją rašė Antikos filosofas Platonas. Vėlesnieji filosofai, šiame darbe aptariami Aristotelis, Kantas, Nietzsche rašė apie moralines normas. Jų siejamybė su išorine moraline cenzūra remiasi morališkumo – gėrio ir blogio atskyrimo samprata. Apžvalgą baigia Heideggerio meno cenzūros apmąstymai, menas, šiame kontekste tarnauja kaip medijų termino pirmtakas.

Išorinė cenzūra yra atvira, jei įvertinsime prielaidą, kad kritiškai pasaulėžiūrą vertinantis individas visuomet galėjo suvokti, kad jį pasiekianti informacija yra suformuota. Ji suskirstyta į politinę ir visuomeninę. Politinė – tokia, kuri susijusi su valstybės vykdoma politika ir priklauso nuo politinės santvarkos. Visuomeninė – šiek tiek kompleksiškesnė, nes apima tiek valstybines institucijas, tiek visuomenines organizacijas, o taip pat ir šeimą, priskirtiną, prie mažos visuomenės grupės.

Kitas poskyris – apie cenzūrą filosofų akimis.

2.1. *Cenzūra filosofijoje. Meno cenzūra*

Aptarsime šiuos filosofus: Platoną, Aristotelį, Kantą, Nietzsche, Heideggerį. Platonas, kuriuo remiasi daugelis naujųjų laikų autorių kalbėdami apie moralę ir cenzūrą. Kantas, Nietzsche, Heideggeris, pastarųjų šimtmečių vokiečių filosofijai, daug dėmesio skyrė šiems temoms. Juolab jų laikotarpiu atsirado ir vystėsi technika (nes kalbame apie medijas). Visi atrinkti autoriai kalbėjo apie etiką, moralę, cenzūrą. Ieškant cenzūros apraiškų klasikų veikaluose taip pat norisi paieškoti ir analogų su menu bei grožiu. Juolab, kad menas ir grožis yra neatskiriamos kultūros ir audiovizualių priemonių sąvokos.

Šie filosofai savo veikaluose pristatė tai, ką šiame darbe norima akcentuoti: išorinę cenzūrą, vidinę moralę, meno (šiandien medijų) poveikį.

Platonas – antikinės Graikijos (IV a. pr.Kr.) filosofas. Jis paliečia cenzūros temą kalbėdamas apie vaikų auklėjimą, taip pat, kai siekia savo idealioje valstybėje pasiekti gėrio harmoniją.

Platono veikale siūloma auklėjimą pradėti nuo mažens. „Kiekviename darbe svarbiausias dalykas yra pradžia, ypač jei kalbama apie jauną <...> būtybę⁶⁵“. Tai jis mato per jų gaunamos informacijos apribojimą: „argi mes lengva širdimi leisime vaikams <...> įsileisti į savo sielą pažiūras, dažniausiai priešingas toms, kurias, mūsų manymu, jie privalės turėti užaugę⁶⁶“. Antikos mąstytojams rūpi, kokius pagrindus gaus vaikai. Jų mąstymu vaikai negali gauti skirtingos moralinės informacijos, nei iš jų bus reikalaujama suaugus. „Pirmiausia reikės prižiūrėti pasakų kūrėjus: jei sukurs gerą pasaką – priimti, o jei blogą – atmesti. Paskui mes paraginsime aukles ir motinas sekti vaikams mūsų pripažįstamas pasakas ir labiau formuoti jų sielas pasakomis negu jų kūnus – rankomis. Dauguma dabar sekamų pasakų reikės atmesti⁶⁷“.

Autorius (tiksliau Sokrato minčių užrašytojas) toliau vardina kokios jų manymų blogybės turėtų būti cenzūruojamos: „apskritai neriekia pasakoti, kad dievai su dievais kariauja, spendžia vieni kitiems spąstus, mušasi vieni su kitais, - juk visa tai netiesa⁶⁸“.

Cenzūrinis tonas tolydžio griežtėja ir visuomenei jis skamba kaip: „jau iš pat mažens turės vienu pasakojimų klausytis, o kitų – nesiklausyti⁶⁹“, o valstybės vadovams: „valstybės kūrėjams reikia žinoti pavyzdžius, pagal kuriuos kurs pasakas poetai; jeigu jie nenorės kurti pagal tuos pavyzdžius, tai reikia juos priversti, bet patiems valstybės kūrėjams nereikia kurti pasakų⁷⁰“.

Tokio cenzūravimo priežastimi Platonas nurodo gėrio siekimą: „gėris yra ne viso ko, o tik teisingų veiksmų priežastis; bet jis nėra blogų dalykų priežastis⁷¹“.

„Valstybėje“ besišnekučiuojantys filosofai dėl kriterijų neatitikimo braukė žodžius iš žymiausio oralaus epo poeto Homero jau vėliau užrašytų kūrinių. Ir juose būtų paliekami kriterijai, kad dievai tik geri, herojai tik teigiami.

Platono valstybei menas gali būti vertingas tik jei iškelia tinkamus pavyzdžius, kurie yra sektini jaunajai kartai. Jis remiasi ugdymo idėja. Dievybės ir herojai yra tik pavyzdiniai, sektini, jų nešamos vertybės teigiamos (narsa, padorumas).

Nors, pasak besišnekučiuojančių, meluoti negalima, bet ir klausytis galima tik teigiamumo. Po dievybės (šiandien tai būtų religijos) ir herojų (šiandien valstybės vadovai, politikai) tik teigiamo filtravimo išminčiai perėjo prie kitų visuomenės narių ir jų dėmesys užkliuvo ties dorų žmonių nelaimingumu: „poetai ir prozininkai labai blogai kalba apie žmones – būtent, kad daugelis nedorėlių

⁶⁵ PLATONAS. *Valstybė*. Vilnius, 1992, p. 80.

⁶⁶ PLATONAS, išnaša 65, p. 80.

⁶⁷ PLATONAS, išnaša 65, p. 81.

⁶⁸ PLATONAS, išnaša 65, p. 82.

⁶⁹ PLATONAS, išnaša 65, p. 91.

⁷⁰ PLATONAS, išnaša 65, p. 83.

⁷¹ PLATONAS, išnaša 65, p. 83.

yra laimingi, o daug dorų žmonių – nelaimingi. <...> Tokius dalykus mes uždraustume kalbėti ir kurti, o įsakytume kurti ir pasakoti visai priešingus dalykus⁷²“.

„Mėgdžiojimas, jeigu jis tęsiasi nuo mažens, virsta įpročiais ir prigimties bruožais – jis paveikia kūną, balsą, dvasią⁷³“, todėl (poetams) galima mėgdžioti tik dorą žmogų.

Platono dešimtojoje knygoje apie valstybę minima, kaip idealioje valstybėje susitvarkoma su pamėgdžiotojais. Pamėgdžiotojai, šioje knygoje – tai dailės ir poezijos menininkai, nes, jie, pasak Sokrato, gamina regimybę. Sokratas juos dar vadina trečiosios eilės „dirbėjais“ („Vadinasi, pamėgdžiotaju tu vadini trečios eilės dirbėją, tolstant nuo gamtos⁷⁴“). Kur pirmas kūrėjas yra Kūrėjas (Dievas, Dzeusas), antras – amatininkas, gaminantis kokį nors daiktą. Taip menininkui tenka trečia eilė – regimybės pagaminimas. Sokrato ir jo mokinių neprielankumo menininkai sulaukia dėl to, kad jie pateikia savo darbus taip, kad jie iššaukia įvairius negatyvius (iš blogio ateinančius) jausmus, kas Sokrato teigimu, nėra teisinga, nes neapmatuojama protu. Platonas per kelias atkarpas nurodo mūsų sielos prado imlumą blogiui „širstantis mūsų sielos pradas tinka visokiausiems pamėgdžiojimams⁷⁵“, svetimų išgyvenimų perėmimą, kas būdinga to laikotarpio tragedijų epuose, „svetimi išgyvenimai būtinai pereina į mus pačius⁷⁶“. Taip pat apgaulė: „pasinaudodama šitokia mūsų prigimties būseną, dailė apgaudinėja mus savo kerais – čia ji nė kiek neatsilieka nuo fokusininkų ir visokių „stebukladarių“⁷⁷“. Vėlgį, pamėgdžiojimas, herojų neidealizavimas, vargingųjų nesėkmės.

Taip, įvardindami dalies poezijos neatitikimą idealiai valstybei, senieji mąstytojai siekia apriboti jos prieinamumą savo valstybėje. „bet žinok, kad iš poezijos į mūsų valstybę reikia įsileisti tik himnus dievams ir žymių žmonių pašlovinimus⁷⁸“.

Taigi kokia čia cenzūra? Ją nori pritaikyti tarpusavyje besišnekučiuojantys filosofai. Šiuo požiūriu ji – visuomeninė, nes bendrauja du visuomenės nariai. Filosofai siekia daryti įtaką daugelyje jų idealios valstybės sferų, tačiau šis interesas ateina iš visuomenės, kurios nariais šie filosofai esti. Filosofai remiasi protu ir jų išvadų dėka reiškiniai, neatitinkantys kriterijų, neįleidžiami į šios antikinės valstybės vidų. Šioje perspektyvoje filosofai yra valstybės vadovai, vadinasi formuoja jos politiką ir jų siūlomi apribojimai būtų politinė cenzūra. Bet kuriuo atveju – tai išorinė cenzūra. Dešimtoje knygoje Sokratui svarbiais kriterijais esti dievybių idealizavimas ir valdovų ar žymių žmonių herojiškumas, todėl ir poezijai keliami tokie reikalavimai. Jei poezija, pasak Platono, pasiteisina „lyriniu ar koku kitu metru“, ji vėl gali grįžti iš tremties.

⁷² PLATONAS, išnaša 65, p. 100.

⁷³ PLATONAS, išnaša 65, p. 104.

⁷⁴ PLATONAS, išnaša 65, p. 378.

⁷⁵ PLATONAS, išnaša 65, p. 389.

⁷⁶ PLATONAS, išnaša 65, p. 391.

⁷⁷ PLATONAS, išnaša 65, p. 386.

⁷⁸ PLATONAS, išnaša 65, p. 392.

Platono neigiamo požiūrio į meną aspektas yra susijęs su pedagogine praktika. Tai valstybinė auklėjamoji reikšmė, kur menas gali būti vertingas, jei iškelia tinkamus pavyzdžius (pvz. jaunuoliams įkvepia ryžto, drąsos).

Platono mokinys Aristotelis mėgdžiojimą gretina su prigimtinė žmogaus funkcija „juk iš pat vaikystės žmonės yra linkę mėgdžioti“⁷⁹. Ir antrina savo mokytojui dėl tragedijų mėgdžiotiškos prigimties: „Epinis ar traginis kūrinys, taip pat komedija ir ditirambas ... visi šie kūriniai apskritai priklauso imitaciniam menui“⁸⁰. Imitacija (mimesis) – tai pamėgdžiojimas, pakartojimas, atkartojimas to, kas jau sukurta. O „drama atsirado dėl to, kad ji imituoja veikiančius žmones (išvertus iš graikų kalbos drontas)“⁸¹.

Aristotelis iškelia tik racionalius ir loginius argumentus kaip savaime vertingus. Anot Aristotelio, kad veiksmas būtų doras, jis turi būti atliekamas noriai ir su malonumu, o ne iš pareigos (na nebent vienintelės pareigos – tapti geresniais žmonėmis).

Aristotelis, priešingai nei Platonas, nemanė, kad etika, kaip kad matematika, turi siekti tikslumo.

Aristotelis pažymėjo takoskyrą tarp meistrystės, įgudimo pagaminti tam tikrą daiktą ir dorovinio žinojimo. Įgūdžių galima išmokti, galima ir primiršti. Dorovinės žinios neprarandamos. Aristotelio pagrindinė būdo dorybė išbalansuoti savo ir aplinkinių santykius. „Kaip dailidė ir batsiuovys dirba ir pasiekia tam tikrų rezultatų, taip ir žmogus turi tam tikrą savo funkciją“⁸² jis gali siekti gyventi taip, kad gyvenimo būdas būtų tobulai suderintas su duota sielos dorybe, ir tokiu būdu pasiekti laimę – aukščiausią žmogui prieinamą gėrį. „gydymo mene tai bus sveikata, karo mene – pergalė, statybos mene – namas, kituose menuose – vis kas kita“⁸³. Aristotelio dorybės – drąsa, nuosaikumas, kilnumas, teisingumas. Tai moralinės normos, kurios pasiekiamos valstybės politikos dėka. Tokiu būdu esti valstybės ir individo kontrolės ryšys. Aristotelio cenzūra, kaip ir Platono yra išorinė.

Per dvidešimt šimtmečių vėliau XVIII a. vokiečių filosofas I. Kantas tęsia moralaus grožio aiškinimus. Jo moralinė samprata: grožis yra moralus, todėl meno kūrinį reikia prižiūrėti moraliniu požiūriu. „Grožis yra to, kas moraliai gera, simbolis“⁸⁴ ir autorius jį įvardina kaip apmąstyti galimą subjektą. Toliau Kantas pateikia tokius grožio juslinio suvokimo momentus:

- 1) Grožis patinka betarpiškai
- 2) Jis patinka nesuinteresuotai
- 3) Vaizduotės laisvė vertinant grožį įsivaizduojama kaip sutarianti su intelekto dėsningumu.

⁷⁹ ARISTOTELIS. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1990, p. 280.

⁸⁰ ARISTOTELIS, išnaša 79, p. 277.

⁸¹ ARISTOTELIS, išnaša 79, p. 280.

⁸² ARISTOTELIS, išnaša 79, p. 72.

⁸³ ARISTOTELIS, išnaša 79, p. 70.

⁸⁴ KANT, Immanuel. *Sprendimo galios kritika*. Vilnius, 1991, p. 209.

4) Subjektyvus grožio vertinimo principas įsivaizduojamas kaip visuotinis

„Įprastinis intelektas taip pat įpratęs atsižvelgti į šią analogiją, ir gražiems gamtos arba meno objektams mes dažnai duodame pavadinimus, kurių pagrindas, matyt, yra moralinis vertinimas⁸⁵“. Toks vertinimas parodo laisvą vaizduotę, kurią sukelia moralinis suinteresuotumas.

Gerumas, pagal Kantą, eina pirma. Laimė seka iš paskos. „Padaryti žmogų laimingą – visai kas kita negu padaryti jį gerą <...> Privalau tapti pirmiausia geru. Pareiga, o ne laimė liudija žmogaus vidinę vertę ir orumą⁸⁶“.

Dorumas – besąlygiškas pareigos vykdymas. Kanto etikoje žmogaus dorumas siejamas su jo sugebėjimu vykdyti pareigą iš pareigos jausmo. Tai privalomasis (doras, moraliai vertingas) poelgis⁸⁷. „Kanto moralė palieka per mažai vietos emocinėms reakcijoms, kaip pvz. tėvų reakcija į vaikų auklėjimą <...> savęs išreiškimas moralėje yra pagrindas dviejų dalykų bendro moralinio įsipareigojimo ir kitų įsipareigojimas mumis pasitikėti (bei mūsų pačių patiems sau)⁸⁸“. Mes patys esame sau skolingi moralinį aspektą mainais į autonomiją.

Kanto apibūdintos juslinio ir intelektualinio pažinimo formos apibendrinamos patyrimo per protą. Kantas žmogaus, tokio, koks jis yra ieškojo prote. Kantas atmeta instrumentinę proto interpretaciją. Protas – dorovės šaltinis, jos dėsniai turi būti kildinami „iš protingos būtybės bendros sąvokos⁸⁹“. Dorovės šaltiniu gali būti tik grynasis protas, laisvas nuo polinkių įtakos. Dorovė yra kasdien atsikuriantis santykis tarp žmonių. Individualus žmogaus protas turi išsivaduoti iš paklusnumo bet kokiam autoritetui ir savarankiškai spręsti, kas yra tiesa, kas ne.

Meną Kantas apibrėžia aiškiai atskirdamas nuo kitų trijų sričių – gamtos, mokslo ir amato. Menas – tai specifinė veikla. Menas – tai kūryba. Laisvai pasirenkamas menas yra laisvas⁹⁰.

Grožio objektyvumas ir subjektyvumas. Grožio įtakos nepamatuosi matematiškai, vadinasi tai subjektyvu. Čia, Kantui gelbėja skonis. Skonis yra subjektyvus ta prasme, kad apie grožį sprendžia žmogaus protas, grožis nėra objektyvi daiktų savybė. Vis dėlto geras skonis yra to, kuris laikosi neginčijamai proto nustatytų dėsnių⁹¹. Taip grožis yra subjektyvizuojamas – susiejamas su protu, proto sprendiniu, bet šis sprendinys nėra pliuralistiškas, mat jį lemia paties proto nustatytos taisyklės ir dėsniai.

⁸⁵ KANT, išnaša 84, p. 210.

⁸⁶ KANT, Immanuel. *Praktinio proto kritika*. Vilnius, 1987, p. 80.

⁸⁷ KANT, Immanuel. *Dorovės metafizikos pagrindai*. Vilnius, 1980, p. 52.

⁸⁸ CHRISTMAN, John. *Autonomy in Moral and Political Philosophy*. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [interaktyvus], July 28 2003, p. 5.

⁸⁹ KANT, išnaša 87, p. 39.

⁹⁰ KANT, išnaša 84, p. 96.

⁹¹ KANT, išnaša 84, p. 55.

Kanto moralinis vertinimas ir vidinė proto diktuojama pareiga veda link kontroliavimo (cenzūravimo). Nepaklusimas autoritetams ir savarankiškas tiesos atsirinkimas liudija vidinę moralinę cenzūrą.

Amžiumi vėliau XIX a. toje pačioje Vokietijoje F. Nietzsche pateikia savo požiūrį, kaip cenzūruoti. Nietzsche modelis būtų gėrio ir blogio atskyrimas. Sekant šiuo atskyrimu, gėris turėtų likti, o blogis būti išmetamas, t.y. cenzūruojamas.

Kokios kilmės yra pamatinės etinės kategorijos gėris ir blogis. Klasikinis moralinis vertinimas etikoje yra grįstas gėrio ir blogio opozicija. Nietzsche savo genealogijoje naudojo dvi morales: aristokratišką kilmingųjų ir destruktivią vergų.

Moralė nėra duotybė – ji susiklostė per ilgus šimtmečius. Nietzsche gėrio sąvoką kildina iš neatmenamų laikų: „nuo neatmenamų laikų <...> neegoistiškus poelgius gyre ir vadino gerais tie, kuriems jie buvo daromi, taigi tie, kuriems jie buvo naudingi. Vėliau žmonės šį pagyrų šaltinį pamišo, bet neegoistiškus poelgius – kadangi jie iš įpratimo visuomet buvo aukštinami kaip geri – ėmė taip pat laikyti gerais – tarsi šie poelgiai patys savaime būtų tam tikras gėris⁹²“. Taip, pasak Nietzsche neegoistiški poelgiai buvo vadinami gerais, bet tik tokiu atveju, jei jie buvo jų gavėjams naudingi. Taigi gėris yra neegoistiškas naudos suteikimas kitam, įskaitant, kad, pasak Nietzsche, pats poelgis tarsi tapo gėriu.

Vėliau Nietzsche žengia dar toliau ir mini Spencerio išsireiškimą, kuri papildo aukščiau Nietzsche pateiktą gėrio naudingumo sąvoką. „Herbertas Spenceris sąvoka „gera“ traktuoja kaip iš esmės tolygią sąvokai „naudinga“, „tikslinga“⁹³. Gera, tai, kas naudinga. Jei tai pritaikytume informacijai, vadintume, gera informacija tokią, kuri yra naudinga. O kaip žinoti, kad informacija naudinga. Ką apie naudingumą toliau kalba Nietzsche?

„Visur „kilmingas“, „taurus“ buvo pagrindinė luominė sąvoka, iš kurios neišvengiamai išsirutulioja sąvoka „gera“, reiškianti tai, kas „dvasiškai kilminga“, „tauru“, kas „dvasiškai aukštos rūšies“⁹⁴. Šio filosofo terminologijoje gerumas kildinamas iš aukšto luomo ir su juo tiesiogiai susijęs. Analogiškai ir blogis, kildinamas iš prasčiokiškumo ir su juo tiesiogiai susijęs: „lygiagrečiai su kitimu, kur sąvokos „prasčiokiška“, „plebėjiška“, „žema“ galiausiai pereina į sąvoką „prasta“⁹⁵“.

Dar vienas įdomus niuansas minimas šio filosofo knygoje apie moralės genealogiją. Ji taikyta žmonėms ir pagrindinė mintis slypi tame, kad pozityvūs, (tuomet kilmingi) žmonės visuomet sako taip, o negatyvūs (tuomet prasčiokai) viską neigia: „bet kokia kilmingųjų moralė išauga iš to, kad

⁹² NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm. Apie moralės genealogiją: polemėnis veikalas. Vilnius, 1996, p. 34.

⁹³ NIETZSCHE, išnaša 92, p. 36.

⁹⁴ NIETZSCHE, išnaša 92, p. 36.

⁹⁵ NIETZSCHE, išnaša 92, p. 36.

triumfuodama sako pati sau „taip“, o vergų moralė iš pat pradžių šaukia „ne“ viskam, kas yra „ne joje“, yra „kitaip“, yra „ne ji pati“: šitas „ne“ ir sudaro jos kūrybinę veiką⁹⁶. „Ateina akimirka, kai bemaž visi prastuomenei tinkantys žodžiai galiausiai virsta sąvokomis, reiškiančiomis „nelaimingas“, „apgailėtinas“⁹⁷.

Nietzsche filosofinę koncepciją supranta kaip dviejų pagrindinių jėgų pasireiškimą. Jis naudoja analogiją gėris ir blogis su gera ir prasta.

Tikrovė (kitaip nei Platono) tai žmogaus kuriamas vaizdas, kur meninė išmonė ir tiesos pasaulis neatskiriami. Nietzsche teigimu, loginis mąstymas yra tikrovės filtravimas, skurdinantis mūsų supratimą, o tikėjimas proto tikrumu tėra tikėjimas – ne tikrumas. Bet koks pateikiamas faktas jau yra jo interpretacija: tyrinėdami mes nesąmoningai atsirenkame ir interpretuojame duomenis. Originalo nėra, bet koks moralinis tekstas yra cenzūruojantis.

Nietzsche pasaulio egzistavimas gali būti pateisinamas tik kaip estetiškas fenomenas. Tik menas padaro gyvenimą įmanomą ir vertą gyventi.

Nietzsche moralinė cenzūra, kurioje jis aiškiai skiria gerą nuo blogo yra susijusi su individu, jo savęs suvokimu ir priskyrimu tam tikrai visuomenės grupei.

Meno kaip audiovizualiųjų priemonių poveikis plačiąja prasme yra trečioji šio poskyrio dalis. Analizei pasitelkiamos Heideggerio mintys.

Kūrinys yra tiesa. Tiesa, vykstanti aplinkoje įtakoja kūrinio gimimo tikrumą. „Kūrinio tikrovė apibrėžė iš to, kas kūrinyje įgyvendinama, - iš tiesos vyksmo“⁹⁸. Čia neprasilenkiame su informacija. Informacija yra tiesa, ji gimsta iš tiesos.

Kas yra kūrėjas. Pasak Heideggerio – kūrėjas yra menininkas: „kūrinio kūriniškumas yra jo sukurtumas – tai, kad jis sukurtas menininko. <...> Informacijos kūrime menininku gali būti kiekvienas, juolab, kad ši tiesa išplaukia iš kiekvieno individo“⁹⁹.

„Kūrinys tampa tikras kūrybinio atlikimo metu, vadinasi, nuo šio atlikimo priklauso jo tikrovė, tačiau, nepaisant to, kūrybos esmė apibrėžiama pagal kūrinio esmę“¹⁰⁰. Heideggeris eina dar giliau ir tai vadina kūrinio buviniu: „Esminis būdas, kuriuo tiesa įsitaiso jos dėka atsivėrusiame buvinyje, yra tiesos įsigyvendinimas“¹⁰¹.

⁹⁶ NIETZSCHE, išnaša 92, p. 45.

⁹⁷ NIETZSCHE, išnaša 92, p. 46.

⁹⁸ HEIDEGGER, Martin. *Meno kūrinio ištaka*. Vilnius, 2003, p. 60.

⁹⁹ HEIDEGGER, išnaša 98, p. 60.

¹⁰⁰ HEIDEGGER, išnaša 98, p. 63.

¹⁰¹ HEIDEGGER, išnaša 98, p. 65.

„Kūrinio išsaugojimas neatiboja žmonių vienas nuo kito pagal išgyvenimus, jis įtraukia juos į bendrą priklausymą kūrinyje vykstančiai tiesai ir taip grindžia jų buvimą-kartu ir buvimą-vienas-kitam kaip istorišką štai-buvimo radimąsi iš santykio su nepaslėptimi¹⁰²“ (Heideggeris 2003, p. 72). Taip Heideggeris kalba apie kūrinio saugotojus sekančiame etape po jo sukūrimo.

„Tiesa kaip prošvaistė ir buvimo paslėptis vyksta tokiu būdu: ji yra sutelkiama poetiniu kalbėjimu. Bet koks menas – dėl to, kad įgalina buvimo, kaip tokio, tiesos atsiradimo vyksmą – savo esme yra poetinė kalba¹⁰³“, „pati kalba, žvelgiant į esmę, yra poetinis kalbėjimas¹⁰⁴“.

Heideggerio tiesa slypi kūrinio sukurtume, o tikrumas, jo atlikime, todėl, vertinimas (arba cenzūra) atsiranda tame momente, kuomet kūrinys sukuriamas.

Apie išorinę cenzūrą kalbama nuo antikos laikų. Su technologijų atsiradimu įvedamas etikos aspektas, dar vėliau kūrinio kūrimo momento svarbos poveikis. Platonas siūlė įvesti visuomeninę cenzūrą kai vaikams pasakojami tik geri dalykai, o poetai ir prozininkai dievus ir herojus perteikia tik teigiamai. Aspektas – cenzūra gėriui. Gėris, etikos atributas. Aristotelis teigė, kad doras veiksmas turi būti pasiektas iš malonumo, ne prievartos (ką galima buvo išvelgti Platono teiginiuose). Praėjus per dvidešimt šimtmečių Kantas įveda protinę gerumo prigimtį, o meną sieja su kūrybingumo išraiška. Nietzsche, nors ir tęsė gėrio ir blogio priešpriešos nagrinėjimą, jis taip pat mini ir interpretaciją (grįžtame prie Platono mimesis). Menų moralinės cenzūros filosofinį požiūrį apibendrina Heideggeris, kuriam menas yra tiesos nešėjas.

Apžvelgus šiuos autorius pakartojama poskyrio pradžioje nubraižyta schema. Moralinė cenzūra prasideda siekiant gėrio ugdymo, platinama per suformuotą imitavimą (mimesis). Ilgainiui protas suvokia, kad tapus geru, ateina ir laimė, tai jau „aristokratiška“. Meno kūrinys šiuo atveju supraskime audiovizualiosios medijos įtraukia žmones į buvimą kartu ir kalbėjimą poetine kalba. Nors tai ir mėgdžiojimas, bet kartu ir tiesos nešimas.

2.2. Politinė cenzūra

Politinė cenzūra – tai informacijos kontrolė, vykdoma valstybės. Tai išorinė cenzūra. Šiuo atveju informacijos patekimo gavėjui schemoje (pateikta žemiau) turime ketvirtąjį objektą – cenzorių.

Informacija => Siuntėjas => Cenzorius => Gavėjas

Bene ryškiausias ir artimiausias istorinis pavyzdys – XX a. Tarybų Sąjunga. Ši šalis politinę cenzūrą perėmė po bolševikų įvykdyto perversmo tuometinėje Rusijoje (1917 m.). Naujoji valdžia

¹⁰² HEIDEGGER, išnaša 98, p. 72.

¹⁰³ HEIDEGGER, išnaša 98, p. 77.

¹⁰⁴ HEIDEGGER, išnaša 98, p. 80.

monopolizavo spaudą dvejais cenzoriais – Komunistų partija (kurios nuostatomis visa spauda turėjo sekti) ir specialiai įsteigta organizacija „Glavlit“, kuri buvo cenzūros vykdytoja.

Valstybės įtaka audiovizualiajai žiniasklaidai siejama su tuo, kad esminė radijo plėtra prasidėjo po Pirmojo, o televizijos – po Antrojo pasaulinio karo. Gal tik sutapimas, tačiau po karų labiausiai reikėjo propagandos. Tam labai pasitarnavo naujai gimstančios medijos.

Reikšmingos filosofų pastabos šiuo klausimu. Štai Habermas teigia: „viena iš svarbių masinės audiovizualinės komunikacijos funkcijų – viešosios erdvės, socialinės, komunikacinės arenos ir informacijos vartotojų rinkos sukūrimas. Šioje erdvėje išdėstomi argumentai ir formuojama viešoji nuomonė¹⁰⁵“. Valdžia labai teisingai numatė, kad reikia plėtoti audiovizualųjį eterį ir pačiu laiku ėmėsi to eterio cenzoriaus vaidmens.

„Neatmestina versija, jog Vakarų Europos visuomeninių transliuotojų monopolis atsirado pragmatiniais sumetimais, siekiant audiovizualines masinės komunikacijos priemones paversti valdančiųjų politinių jėgų interesų reiškėjomis¹⁰⁶“.

Teoriškai praėjusio amžiaus viduryje po televizijos atsiradimo ji „buvo laikoma ne informacijos ar pramogos verslu, o visuomenės lavinimo ir telkimo institucija, tokia kaip švietimo, socialinės saugos ar sveikatos priežiūros sistemos¹⁰⁷“. Iki šių dienų virto formuojančiųjų informaciniu nešėju, kur visuomenės lavinimo funkcija yra abejotina.

Po Tarybų Sąjungos griūties ženkliai sumažėjo šalių, kuriose taikoma politinė cenzūra. Apraiškų galima rasti tolimuosiuose Rytuose esančiose šalyse. Pavyzdžiui, Kinijoje, kalbant apie internetą jis pateikia mažiau įvairovės. Google portalas su „.cn“ plėtiniu yra cenzūruojamas, tuo tarpu tas pats portalas su .com plėtiniu yra laisvai prieinamas.

Įvairaus vertinimo sulaukia politinio cenzūravimo egzistavimas Rusijoje.

Šiandieninė Rusija vadinama viena iš „sunkiausių žurnalistikos pasaulyje¹⁰⁸“ ir kartu su tokiais šalimis kaip Afganistanas, Venesuela, Pakistanas, Egiptas, Libanas ir Filipinai labiausiai ribojanti spaudos laisvę (2007 m. duomenys)¹⁰⁹. Žiūrint į Europos kontinentą – vienintelė tokia šalis.

Ribojimas Rusijoje įtakojamas kelių komponentų – pačių spaudos leidėjų, stebėjimo institucijų, vyriausybės. Arutunyan teigimu, nemaža dalimi problemos ateina iš bendro pobūdžio (ne tik Rusijos)

¹⁰⁵ HABERMAS, išnaša 25, p. 208.

¹⁰⁶ PEČIULIS, Žygintas. *Sovietinės televizijos diskurso daugialypumas: oficialumo ir nuoširdumo drama. Informacijos mokslai*, 2013 Nr. 63, p.116.

¹⁰⁷ PEČIULIS, išnaša 106, p. 116.

¹⁰⁸ ARUTUNYAN, Ana. *The Media in Russia*. New York, 2009, p. 57.

¹⁰⁹ ARUTUNYAN, išnaša 108, p. 57.

situacijos, kai spauda tampa priklausoma nuo kapitalo (papildo Huxley'io ir Aleknonio ekonominės cenzūros dėstymus).

Pasak Arutunyan, Rusijoje ji įžvelgia tokias medijų cenzūros apraiškas kaip „žurnalistų saugumas, finansinė žurnalistų ir medijos savininkų priklausomybė, žurnalistų savęs identifikacija¹¹⁰“.

Tačiau ne vien medijos yra kontroliuojamos. Tokioje šalyje, kaip Rusija „vyriausybė kontroliuoja visą kompleksą įtakingų sferų – socialines, kriminalines, stilistikos, finansines, bei politines¹¹¹“.

Autorė siūlo išskirti tris cenzūros rūšis: išankstinę, paskesnę ir savicenzūrą. Išankstinė, pasak Arutunyan, esti tuomet, kai informacija apribojama jai dar nepatekus į visuomenę. Paskesnė – kuomet vyriausybės institucijos konfiskuoja abejotinas publikacijas po jų išleidimo arba nubaudžia autorių ar leidėją už tokį prasižengimą.

Įžvelgiant istoriškai iki 1990 metų Rusijoje (o tuo metu ir visoje Tarybų Sąjungoje) vyravo išankstinė politinė cenzūra. Po 1990 – paskesnė bei savicenzūros.

Arutunyan pabrėžia faktą, kad oficialiai šiandieninėje Rusijoje politinė cenzūra neregistruojama. Tai apsprendžia ir „išleisti valstybiniai aktai, deklaruojantys spaudos laisvę¹¹²“. Paskesnioji veikia per kapitalą, t.y. vyriausybės finansuojamas žiniasklaidos priemonės. Tokį kontrolės mastą autorė iliustruoja pavyzdžiu: „valstybės kontroliuojamose medijose informacija apie prezidento ir vyriausybės aparato veiksmus užima 93 procentus eterio, likę 7 procentai tenka sporto naujienoms ir orų apžvalgai¹¹³“.

Žurnalistų savicenzūra (taip autorė apibūdina pačių žurnalistų suvokimą apie poreikį patiems apsiriboti) ateina iš istorinio suvokimo, kuomet vyriausybės kišimasis į audiovizualiąsias medijas buvo įprastas dalykas. Šio aktyvumo pasekoje ir medijų valdytojų veikiami žurnalistai patys pradeda jausti, kad turi sekti šių institucijų nuorodas teikdami informaciją¹¹⁴.

Demokratiname pasaulyje šiandien politinės cenzūros neturime. Dar Millis yra pasakęs: „devyni dešimtadaliai moralistų ir teoretikų aiškina kaip reikia elgtis. Dalykai teisingi todėl, kad jie teisingi, todėl, kad jaučiame, kad jie tokie. Valdžia turi teisę riboti asmens laisvę tik tiek, kiek ta laisvė kenkia kitiems¹¹⁵“. Taigi demokratinėse visuomenėse informacijos perdavimo aspektu valdžia apriboja bent jau vaikų priėjimą prie jų amžiui netinkamos informacijos. Išorinė politinė cenzūra susijusi su šalies

¹¹⁰ ARUTUNYAN, išnaša 108, p. 57.

¹¹¹ ARUTUNYAN, išnaša 108, p. 58.

¹¹² ARUTUNYAN, išnaša 108, p. 73.

¹¹³ ARUTUNYAN, išnaša 108, p. 73.

¹¹⁴ ARUTUNYAN, išnaša 108, p. 77.

¹¹⁵ MILL, John Stuart. *Apie laisvę*. Vilnius, 1995, p. 128.

valdymo modelių. Demokratinėse valstybėse tai perduota į visuomenines rankas, todėl kitame poskyryje aptariama visuomeninė cenzūra.

2.3. Visuomeninė cenzūra

Visuomeninė cenzūra – tai informacijos reguliavimas, tenkinantis visuomeninį interesą. Tai kartu ir institucinė, bei priskiriama šeimos, nes daugumoje atveju yra rekomendacinio pobūdžio ir šeimos institucijai pavedama spręsti. Institucijos, inicijuojančios visuomeninę cenzūrą gali būti ir vyriausybės arba su ja susijusios, tačiau apribojimai ateina iš visuomeninio intereso, ne politinio, todėl ši cenzūros rūšis netampa politine.

Šiuo kontekstu nagrinėsime amžiaus cenzūrą kine ir televizijoje, bei situaciją internete.

Visuomenė, arba jos vardu veikiančios institucijos taip pat gali riboti informacinį prieinamumą. Tai bene vienintelė oficiali institucinė forma šiandieniniame demokratiname pasaulyje (pavyzdžiui Lietuvoje Filmų indeksavimo komisija prie Lietuvos kino centro). Kai kalbame apie visuomeninę cenzūrą, dažniausiai kalbame apie amžiaus cenzūrą.

Platonas yra pasakęs, kad vaikai neatsirenka, kuri informacija yra neteisinga, todėl jiems leistina naudotis tik „dora informacija“¹¹⁶. Vaikų apsaugojimas nuo, naudokime Platono teiginį, nedoros informacijos buvo aktualus jau antikos laikais.

Štai JAV amžiaus cenzūra nėra privalomas, tačiau Amerikos filmų asociacijos (MPAA Motion Picture Association of America) susitarimu visi šios asociacijos nariai teikia filmus vertinimo agentūrai (CARA – The Classification and Rating Administration).

Reitingavimo JAV tikslas padėti tėvams nuspręsti ar filmas yra tinkamas žiūrėti jų atžalai, ar reikia suaugusiajam jį žiūrėti kartu su vaiku. Vertinimo kriterijai: turinys suaugusiems, necenzūrinė kalba, smurtas, nuogumas, seksualiniai veiksmai, veiksmai leidžiami tik suaugusiems, narkotikų vartojimas.

Skirstymas:

G (General Audiences) – visiems

PG (Parents Guidance) – su tėvų priežiūra (sprendimą leisti ar neleisti žiūrėti priima tėvai)

PG-13 (Parents Strongly Cautioned. Some Material May Be Inappropriate for Children Under 13)
– vaikams nuo 13 metų (tėvai sprendžia)

¹¹⁶ PLATONAS, išnaša 65, p. 80.

R (Restricted. Children Under 17 Require Accompanying Parent or Adult Guardian) – vaikai be tėvų priežiūros neleidžiami. Bendru atveju vaikams iki 17 metų nerekomenduojama.

NC-17 (No One 17 and Under Admitted) – vaikai iki 17 metų neleidžiami¹¹⁷.

Amžiaus cenzas Rusijoje vadinamas vaikų apsaugojimu nuo informacijos nepalankios jų sveikatai ir vystymuisi. Skirstoma sekančiai:

0+ - informacija vaikams iki šešių metų

6+ - informacija vaikams nuo šešių metų

12+ - informacija vaikams nuo dvylikos metų

16+ - informacija vaikams nuo šešiolikos metų

18+ - informacija draudžiama vaikams¹¹⁸

Informacijos, draudžiamos vaikams faktoriais veikia savo sveikatos kenkimo skatinimas, narkotikų, alkoholio vartojimo skatinimas, prievartos kitiems žmonėms ir gyvūnams skatinimas, šeimos vertybių neigimas ir nepagarba tėvams bei kitiems šeimos nariams, neteisėtų veiksmų skatinimas, necenzūrinių išsireiškimų naudojimas, pornografija. Abu megavalstybių deklaruojami vaikų apsaugos būdai panašūs. Skiriasi tik įtakos pobūdis. JAV tai yra rekomendacinio pobūdžio ir tėvai, pagal nustatytą indeksą sprendžia ar taikyti savo vaikams. Jei vaizdas rodomas viešojoje vietoje (kino teatre, prie tam tikrų indeksų, jų grupių neatitinkantys nebus įleidžiami), jei namuose, pareiga tenka tėvams. Rusijoje tai apibrėžta įstatymu, tačiau jei filmas rodomas televizijoje namuose, vėlgi sprendimo teisė tenka tėvams.

Į aukščiau paminėtus du pasaulinius megapolių panaši situacija ir Lietuvoje. Čia kino teatruose rodomi filmai turi būti indeksuojami pagal žiūrovų amžiaus cenzą. Indeksą pagal žiūrovų amžiaus cenzą, kuris turi būti nurodomas afišose, kitoje reklamoje ir bet kokio pobūdžio informacijoje, skirtoje filmui anonsuoti, suteikia Lietuvos kino centras Filmų indeksavimo komisijos teikimu.

Festivaliuose, seminaruose, retrospektyvose ir kituose visuomenės kultūriniais, meniniais, edukaciniais poreikiams tenkinti skirtuose renginiuose rodomus filmus indeksais pagal žiūrovų amžiaus cenzą pažymi šių renginių organizatoriai.

¹¹⁷ MOTION PICTURE ASSOCIATION OF AMERICA. *Classification and Rating Rules*. In MPAA [interaktyvus]. January 1 2010, p. 6-8.

¹¹⁸ ФЕДЕРАЛЬНЫЙ ЗАКОН РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ. *О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию: Федеральный закон Российской Федерации. Российская газета* [interaktyvus], 2010 № 5376, p. 6.

Jeigu Filmų indeksavimo komisija nustato, kad filmas yra pornografinis arba smurtinis, indekso pažyma neišduodama, filmas Filmų registre neregistruojamas ir negali būti rodomas kino teatruose Lietuvos Respublikoje. Informaciją apie Lietuvoje filmams suteiktus indeksus teikia Filmų registras.

Filmų indeksavimo komisiją sudaro 7 nariai. Į šią komisiją po vieną narį deleguoja Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Lietuvos kinematografininkų sąjunga, Aukštojo mokslo taryba, Lietuvos psichiatrų asociacija, Lietuvos jaunimo organizacijų taryba ir Lietuvos kino centras.

Komisija vertina prašomus indeksuoti filmus vadovaudamasi nustatytais filmų vertinimo pagal žiūrovų amžiaus cenzą kriterijais, atsižvelgdama į tai, ar filme yra smurto ir patyčių, baimę ar pasišlykštėjimą keliančių scenų; žiaurumą ar nuogą kūną demonstruojančių scenų; psichiką veikiančių medžiagų vartojimo ir įvairaus pobūdžio priklausomybių scenų; savižudybės fakto scenų; ginklų naudojimo scenų; necenzūrinės kalbos vartojimo scenų. Vertindama filmą pagal minėtus kriterijus, Filmų indeksavimo komisija atsižvelgia į konkretaus filmo meninį kontekstą bei į konkrečių scenų vaizdavimo tikslingumą, detalumą, trukmę, dažnumą, intensyvumą bei įtaigumą.

Pagal žiūrovų amžiaus cenzą nustatomi šie filmų indeksai: „V“ – filmai, skirti įvairaus amžiaus žiūrovams; „N-7“ – filmai, skirti žiūrovams nuo 7 metų. Jaunesni kaip 7 metų žiūrovai į šiuo indeksu pažymėtus filmus įleidžiami tik kartu su juos lydintiais pilnamečiais asmenimis „N-13“ – filmai, skirti žiūrovams nuo 13 metų. Žiūrovai nuo 7 iki 13 metų į šiuo indeksu pažymėtus filmus įleidžiami tik kartu su juos lydintiais pilnamečiais asmenimis. „N-16“ – filmai, skirti žiūrovams nuo 16 metų; „N-18“ – filmai, skirti žiūrovams nuo 18 metų¹¹⁹.

Kino teatrai privalo užtikrinti, kad žiūrovams būtų viešai prieinama filmų indeksų reikšmės išaiškinanti informacija, o indeksais „N-18“, „N-16“, „N-13“ ir „N-7“ pažymėtų filmų pristatymai (anonsai) nebūtų rodomi prieš filmus, kurie yra skirti jaunesniems negu pristatomų (anonsuojamų) filmų žiūrovams, ir po šių filmų bei į kino teatro salę nebūtų įleidžiami jaunesni, negu numatyta pagal filmo indeksą, nepilnamečiai žiūrovai.

Informacija apie Lietuvoje filmams suteiktus indeksus kaupiama ir skelbiama Filmų registre.

Panašūs kriterijai taikomi transliuotojo transliuojamiems filmams, serialams ir laidoms. Tiesa, jie yra rekomendacinio pobūdžio.

Žurnalistų etikos inspektoriaus institucija transliuotojams rekomenduoja tokius laidų indeksus:

N-7 skirta žiūrovams nuo 7 metų

¹¹⁹ LIETUVOS RESPUBLIKA. Kultūros ministerija. *Lietuvos Filmų indeksavimo nuostatai: Lietuvos kino centro prie kultūros ministerijos direktoriaus įsakymas dėl filmų indeksavimo. Valstybės žinios*, 2013 lapkričio 9, Nr. 116-5840, p. 3.

N-14 skirta žiūrovams nuo 14 metų

S skirta suaugusiems žiūrovams nuo 18 metų¹²⁰

S turinio informacija turi ir laiko apribojimą, ją galima transliuoti tik tarp 23 ir 6 valandos.

Lyginant su kino medija, čia indeksų mažiau, jie sukonzentruoti ties trejomis vaikų amžiaus grupėmis. Taip transliuotojams ir visuomenės nariams lengviau suprasti.

Lygiai toks pat skirstymas kaip transliuotojams aukščiau yra nustatytas ir internetiniam turiniui. Prieš atsidarant tokios informacijos langui, turi būti įterpti žinutė, kad informacija gali daryti neigiamą poveikį asmenims iki tam tikrų metų (7, 14 ar 18).

Internete visuomenės nariams suprasti, o juo labiau sugaudyti ką reikia cenzūruoti yra žymiai sunkiau, todėl šioje srityje padeda institucijų sukurti portalai. Pavyzdžiui *www.draugiskasinternetas.lt* pateikiama informacija tiek vaikams, tiek tėvams kaip ir kodėl reikia apsisaugoti nuo neigiamą poveikį galinčios daryti informacijos.

Visos aukščiau aptartos kino, televizijos ir interneto vaikų apsaugos nuo netinkamo turinio rekomendacijos ir nurodymai remiasi į „Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio“ įstatymą, bei šio įstatymo pagrindų sudarytą informacijos žymėjimo aprašą.

Visuomeninė cenzūra taiko į pažeidžiamiausią sritį tų visuomenės narių, kurie dėl savo amžiaus dar neturi susiformavusių vertybių ir gebėjimo filtruoti. Visuomeniniu požiūriu bandoma apsaugoti pažeidžiamiausią grupę, kurių supratimas ir moralinės vertybės tik formuojasi.

Tai, kas rodoma audiovizualiosiose priemonėse vaikams, skiriasi ne tik pagal amžių, bet ir pagal moralines vertybes. Štai pagal Annos Phoenix atliktą tyrimą Japonijos vaikai žiūri necenzūrotą mango animaciją, kai tuo tarpu JAV vaikams dalis scenų retušuojama. Pasak Phoenix tokie skirtumai atsiranda dėl skirtingų moralinių vertybių: Japonijos tradicijose toleruojamas didesnis nuogumas nei JAV¹²¹.

Vis dėlto viešojoje erdvėje atsiranda abejojančių vaikų amžiaus cenzo efektyvumu. „Yra ypatingai sunku nuspręsti, ką reikia cenzūruoti, o kaštai yra perdėm dideli, todėl prieš išleidžiant instrukcijas ką ir kaip riboti, reikia labai atidžiai pasverti¹²²“. Abejojama ne dėl paties fakto, bet dėl efektyvumo investicijų prasme (vis viena lieka galimybė peržengti šį visuomeninį barjerą).

¹²⁰ ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIAUS TARNYBA. *Žurnalistų etikos inspektoriatas rekomendacija transliuotojams dėl viešosios informacijos priskyrimo informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, kategorijai*. Iš *Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba* [interaktyvus], 2010, p. 1.

¹²¹ PHOENIX, Dorothy Ann. *Protecting Young Eyes: Censorship and Moral standards of Decency in Japan and USA as Reflected in Children's Media*. In *MIT Libraries* [interaktyvus], 2006, p. 19.

¹²² HEINS, Marjorie. *Not In Front of the Children: "Indecency," Censorship, and the Innocence of Youth*. New York, 2001, p. 11.

Heins taip pat siūlo spręsti problemą ne draudimo būdu, o edukaciniu, naudodama „medijų raštingumo“ sąvoką. Medijų raštingumas ne tik „moko kaip medijų pranešimai yra sudaryti ir kuo skiriasi nuo tikrovės, bet kartu moko kaip tokius pranešimus analizuoti, ar jie yra reklaminio, stereotipų, prievartos ir kitų kompleksinių problemų pobūdžio¹²³“.

Yra visuomeninės cenzūros pavyzdžių kurie per pažeidžiamiausią visuomenės sluoksnį kartu įtraukia ir suaugusiuosius. Kaip pavyzdį galima paminėti „TV-Free America“ kampaniją, kurios metu visuomenės nariai, daugiausia mokyklos, kitos visuomeninės organizacijos susitaria praleisti savaitę be televizijos. Tokia akcija vykdoma nuo 1994 metų.

Išskyrus priemones, taikomas išimtinai vaikų apsaugai, išorinės moralinės cenzūros yra mažai veiksmingos. Jos nepilnai sprendžia įtakos pobūdyje aptartų įtakos elementų. Viena vertus, apribojimas numatytas tik tam tikrai grupei (pažeidžiamiausių visuomenės narių), kita vertus, nėra ugdymo elementų, kurie, taikomi nuo laikotarpio, kai individas yra pažeidžiamiausias vėliau turėtų teigiamą rezultatą visuomenės nariui suaugus. Politinė cenzūra turi šalutinį poveikį – ji riboja laisvę.

Kitame skyriuje nagrinėsime vidinę moralinę cenzūrą, kaip įtakos poveikio sprendėją.

¹²³ HEINS, Marjorie. *Media Literacy: an Alternative to Censorship*. In *Free Expression Policy Project* [interaktyvus], 2003, p. 3.

3. Vidinės moralinės įtakos kontroliavimo priemonės

Ankstesniuose skyreliuose apžvelgta šiuolaikinių audiovizualiųjų priemonių daroma moralinė įtaka, vėliau kokios išorinės cenzūros priemonės taikomos šiai įtakai apriboti. Šiame skyrelyje bus apžvelgiamos vidinės moralinės cenzūros priemonės, kaip atsvaros instrumentai, kuriuos gali taikyti kiekvienas gavėjas, siekiantis atsirinkti sau tinkamą informaciją.

Išorinės moralinės cenzūros priemonės nėra efektyvios. Demokratinėse šalyse jos nukreiptos į pažeidžiamiausią grupę (gavėjus iki 18 metų). Suaugusieji turi patys spręsti, kokią informaciją jiems priimti, ir kaip apdoroti.

Šio darbo pirmoje dalyje minėta, kad informacija yra perteklinė ir suformuota. Globaliame informacijos pliuralizmo amžiuje ši perteklių sukonzentruoti ir formavimą kritiškai įvertinti galima pasitelkus vidines moralines priemones, kitaip vidinę savicenzūrą.

Tokia savicenzūra medijiniame pasaulyje galėtų padėti išlaikyti ne tik individo, bet ir supančios visuomenės kultūrą. Pasak amerikiečių medijų teoretiko Neilo Postmano „medija yra technologija, kurioje „auga“ kultūra¹²⁴“. Remiantis McLuhano medijų sąvoka visa kultūra gali būti traktuojama kaip medijų ekologijos tyrimo laukas.

Technologizacija, medijų revoliucija iš esmės nepakeis visapusiškos žmogaus prigimties, tačiau kyla klausimas, kuri prigimties pusė yra stiprinama ir atskleidžiama¹²⁵.

„Mediologinis žmogus nesąveikauja su savo technologine aplinka, jis apgyvendintas savo supančioje aplinkoje esančioje nišoje, kurią pats sukonstravo¹²⁶“. Aplinka ne man priklauso, o aš esu mano aplinka. Aš esu mano automobilis, mano telefonas, televizijos laida, kompaktinis diskas, t. y. supančios aplinkos viduje. Naujosios medijos sukelia vienumos disbalansą. Daug informacijos gauname vieni, todėl svaresnis žingsnis savicenzūros link.

Šiame darbe vidinė savicenzūra nagrinėjama kaip dvi etapas procesas, kuriame dalyvauja informacijos ribojimas ir filtravimas.

Informacijos ribojimas – tai sąmoningas informacijos gavėjo informacijos apsiribojimas pagal pasirinktus kriterijus. Jis kartu apima ir informacijos, kurią gavėjas nori gauti atsirinkimą, bei jau atsirinktos informacijos ribojimą.

¹²⁴ POSTMAN, Neil. *Medijų ekologijos humanizmas*. Iš *Balsas.cc* [interaktyvus], 2008, p. 2.

¹²⁵ POSTMAN, išnaša 124, p. 3.

¹²⁶ DEBRAY, Regis. *Media Manifestos: On the Technological Transmission of Cultural Forms*. London, 1996, p. 111.

Informacijos filtravimas – tai kritinė atsirinktos informacijos analizė.

Toliau šie etapai detalizuojami.

3.1. Atranka ir ribojimas

Tai pirmasis etapas vidinės moralinės cenzūros kelyje. Jei informacijos yra per daug ją reikia susimažinti. Eriksenas taikliai pastebi informacijos kiekio kritinį perteklių: „riba bus pasiekta tik tada, kai gaminys pasens, dar nepasiekęs parduotuvių lentynų¹²⁷“. Jei perfrazuotume informacijai, tai ji taptų jau pasenusi prieš pasiekdama gavėją. Bet, vadovaujantis šio autoriaus „greitojo laiko“ sąvoka, tereikia tik įsivaizduoti, kokiais greičiais ir kiekiais informacija bus tiekama prieš pat įvykstant šiam momentui.

„Krovimas (apkrovimas, aut. past.) užima daugelį sričių: vartojimas, profesinis gyvenimas ir net asmeninio tapatumo formavimasis¹²⁸“. Taigi pavojų yra. Ir jie liečia pagrindines mūsų gyvenimo sritis. Na, jei dėl vartojimo uždirbantieji dar tikriausiai nesijaudina, tai stresą, profesiniame gyvenime tikrai jaučia, o apie tapatumo praradimą nesuvokia.

Greitėjantis laikas taip veikia žmones, kad kai kurie jų pagal Erikseną „perdega net nesulaukę 35“. Kaip atsvara pradėjo plisti antidepresantų naudojimas, kurie panaikina baimės jausmą ir nerimą. Išsekimas ir depresijos, kurios randasi iš jausmo, jog ko nors nebepajėgi, tampa masinėmis informacinės visuomenės ligomis.

Informacijos srautas auga eksponentiniu principu panašiai, kaip Erikseno pateikiamas pavyzdys su šachmatų išradėjo atlygiu grūdais, padvigubinant grūdų kiekį kiekviename sekančiame langelyje.

Kai buvo mažiau TV programų žiūrovas žiūrėdavo televiziją ramiau ir nuosekliau, kai buvo mažiau žurnalų, moksliniai straipsniai buvo skaitomi atidžiau, kai lentynose buvo mažiau kompaktinių plokštelių, žmonės atidžiau ir daugiau įsiklausydavo į muziką. Kai buvo mažiau knygų...

Galima dirbti tris darbus vienu metu ir visus atlikti gerai. Galima auginti tų darbų kiekį iki dvylikos ir visus juos atlikti gerai. Tačiau bus tas tryliktas darbas, kai viskas sugrius ir nei vieno gerai nepadarysime. Eriksenas taip mąsto apie lūžio tašką, kai pasiekus kažkokį eksponentinį apogėjų visa sistema griūna.

„Kai kreivė šauna tiesiai aukštyn, laikas nustoja egzistavęs¹²⁹“. Informacija pasens dar neištransliuota. Pagal Erikseno pateikiamus pavyzdžius, toks laikas turėtų ateiti.

¹²⁷ ERIKSEN, išnaša 3, p. 46.

¹²⁸ ERIKSEN, išnaša 3, p. 142.

¹²⁹ ERIKSEN, išnaša 3, p. 121.

„Darydama daugybę reprodukcijų, unikalią jo būtį ji pakeičia masine¹³⁰“. Ar ne todėl kilo žodis masinės komunikacijos priemonės. Tai reiškia ne unikalios, ne išskirtinės ir svarbios informacijos skleidėjos, o reprodukuojančios, dauginančios informaciją. Panašiai, kaip vaikiškas „sugedusio telefono“ žaidimas. Vis su sekančiu žinios perdavėju žinia transformuojasi ir galutinis vartotojas gauna surogatinį produktą, kuris reiškia nebe tai, kokia buvo pradinė žinios mintis, o tai, ką kiekvienas sekantis žinios perdavėjas norėjo pasakyti. Tą patį rasime ir Baudrillard'o apmąstymuose, kuriuose jis rašo apie klonavimą. Klonus Baudrillard'as vadina vėžinėmis metastazėmis¹³¹. Čia perfrazavę gausime, kad ekstrapoliuojama informacija aplanko mus kaip vėžinė metastazė.

Benjaminas savo esė apie meno kūrinį techninio jo reprodukuojamumo laikotarpyje dažnai akcentavo, kad kūrinio unikalumas išlieka tuomet, kai jis paliekamas ten, kur yra, tiesiog, pasak Benjaminą užtenka žinoti, kad jis yra ir tai jį verčia unikaliu. Panašiai ir su informacija. Ar neužtektų mums žinoti, kad ji yra ir tai darytų ją unikalia.

„Mes žinome vis daugiau ir dėl to žinome vis mažiau. Šią mintį tiksliai išreiškė sociologas ir filosofas Larsas Henrikas Schmidtas: „Savo informaciją reikia apriboti atsižvelgiant į savo žinias“¹³²“. Panašiai galime perfrazuoti ir Benjaminą. Benjaminas sakė: „šiuolaikinių masių troškimų erdviškai ir žmogiškai „priartinti“ daiktus atitinka tokia pat aistringa tendencija reproduktivumu įveikti kiekvienos realybės unikalumą¹³³“. Jei kažkokia informacija, kurios mums nereikia yra unikalė, tegul ji tokia ir būna, kam mums ją sugerti.

Net jei ta informacija ir yra nauja, nebūtinai ja mums reikia žinoti. Perfrazuojant Schmidto žodžius savo informaciją reikia apriboti atsižvelgiant į savo sukauptas žinias, patirtį. Taigi jei aš esu medikas, man nebūtina skaityti naujienų, kokia santechninė medžiaga yra patvariausia arba kaip iškepti skanų pyragą. Galiu, (jei turiu daug laisvo laiko), bet nebūtina. Dar kartą grįžtant prie Erikseno:

„Daugelio dalykų žinoti nereikia. Kai kuriems iš mūsų būtų naudinga sau priminti (kad ir po keletą kartų per dieną), jog žmonės prisigalvoja visokių keistenybių ir apie daugelį iš jų žinoti nebūtina, nors tai ir nuostabūs dalykai. Šiame kontekste svarbiau už bet ką kitą yra turėti veiksmingus, gerus filtrus, susidedančius iš skonio, vertybių, pomėgių, intuicijos. Jie, beje, įgyjami tik palengva¹³⁴“.

Apie tai, kad daugelio dalykų žinoti nereikia kalba ir Baudrillard'as. Tiesa, jis kalba netiesiogiai, bet pateikdamas pavyzdžius, kuriais, jo manymu, reiškinių ištraukimas iš jų pradinės būsenos ir suteikimas jiems ištraukusiųjų (darbo terminologija siuntėjų) siekiamą pavidalą Paimkime, kad ir

¹³⁰ BENJAMIN, Walter. *Nušvitimai: esė rinktinė*. Vilnius, Vaga, 2005, p. 218.

¹³¹ BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 119.

¹³² ERIKSEN, išnaša 3, p. 174.

¹³³ BENJAMIN, išnaša 130, p. 219.

¹³⁴ ERIKSEN, išnaša 3, p. 187.

Baudrillard'o pastabas ir jo pavyzdį apie Amerikos indėnus¹³⁵. Anot Baudrillard'o indėnų nebereikėjo gražinti į rezervatus, jei jau evoliucija pasisuko ta linkme, kad jų atskiros bendruomenės tapo beveik išnaikintos ir įsiliejusios į visų, tiek imigravusių, tiek nuo seno gyvenusiųjų Amerikos žemyne visumą. Toks dirbtinis atskyrimas jau simuliacinis, nes tai jau nėra natūraliai susiformavusi atskira bendruomenė. Taip pat, jei jau kalbame apie istoriją, šis mokslininkas kritikuoja ir santvarkos, tokiose bendruomenėse dirbtinį keitimą, dažniausiai, vakariečiai, galvojantys, kad jų demokratija turi būti priverstinai taikoma visiems be išimties. Arba kitas Baudrillard'o pavyzdys¹³⁶ – Lascaux olų kopijos iškasimas šalia esančio originalo, nes pastarojo lankymas tapo rizikingas. Tuo tarpu simuliacinis atidarytas greta, tarsi mums neužtektų žinoti, kad čia buvo nutapyti pirmieji piešiniai.

Kodėl tuomet dar kartą nepasinaudojus Schmidto fraze. Jei jau kažkas žinoma, kam dar kartą to klausytis. Arba kodėl klausytis tos pačios informacijos daug kartų.

Informacinis atsiribojimas, kaip galimas sprendimas jau yra nagrinėtas įvairių autorių. Tik iš tiesų truputi gaila, kad didesnė dalis jų iškelia šią opią problemą, bet mažokai pateikia pasiūlymų, kaip ją išspręsti. Žymius autorius Erikseną suklasifikuoja: „diagnozės labai panašios. Tačiau į akis krinta tai, kad nė vienas iš jų nesako, ką reiktų daryti. M. Castellsas savo tritomį veikalą apie informacijos amžių užbaigia atsargiu perspėjimu nestatyti utopinių oro pilių <...>. A. Giddensas <...> per pastarąjį dešimtmetį nepasižymėjo originalumu. P. Bordieu nusiteikęs gynybiškai. Jis rekomenduoja spausti išjungimo mygtuką, J. Baudrillard'as griebiasi juodojo humoro, o P. Virilio prisipažįsta nematęs jokio išsigelbėjimo iš problemų, kurias sukelia pagreitis ir informacijos srautas¹³⁷“. Šioje Erikseno kūrinio atkarpoje jaučiamas šioks toks minėtų autorių pakritikavimas.

Geriausia apriboti pagal pomėgių sritis, kaip pasakytų Erikseną, visko žinoti nereikia.

Pirmame skyriuje cituotas Aleknonis visiškam situacijos išsprendimui matytų netgi visišką komunikacijos atsisakymą: „siekiantiems išvengti viešosios erdvės manipuliacijų galima pasiūlyti, regis, vienintelę išeitį – atsisakyti komunikacijos¹³⁸“. Beje, dalis visuomenės tai daro tiesioginiu būdu: neklausydami žinių radijo, nežiūrėdami televizijos. Abiem atvejais atsisakoma fizinio instrumento kuris tokią mediją transliuoja.

Erikseną, kaip atsvarą, tokiems jo teigimu, pasiūlymų neteikiantiems autoriams pateikia visą skalę pasiūlymu. Savo knygoje apie akimirkos tironiją, jis juos apibūdina kaip greitojo ir lėtojo laiko optimalaus santykio suradimu.

¹³⁵ BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 15.

¹³⁶ BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 16.

¹³⁷ ERIKSEN, išnaša 3, p. 177.

¹³⁸ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 202.

„Aš gyvenu šia akimirka, kai to noriu, ir nenoriu būti trikdomas naujų akimirkų, laukiančių savo eilės¹³⁹“. Pagal Erikseną šis lėtasis laikas skirtinas kitokiai informacijai: bendravimui su artimaisiais, ugdymuisi, pomėgiams. O naujos akimirkos lai laukia savo eilės.

Didelis pavojus, kad greitas laikas kovoja prieš šeimos instituciją. Šeimoje vyrauja lėtasis laikas, kuriam lieka vis mažiau laiko ir genant greitajam šeimai nebelieka laiko. Dėl to kai kurie lieka viengungiais visą gyvenimą¹⁴⁰. O turintieji šeimą – neša darbus namuose. Vaikus auklėja kaip bendrovę, „jei taip tai taip“, „dabar aš, po to, tu“. „UAB Šeima“ pritaikoma greitajam laikui.

„Mūsų laikas neturi jokios krypties ir jokio istorinio sąmoningumo, nes visas dėmesys nukreiptas į tai, kas vyksta čia ir dabar¹⁴¹“. Nebesvarbu, ką istorijoje pasiekė mūsų protėviai, ką galime iš jų pasimokyti, kokios moralinės vertybės ateina iš istorijos. Eriksenas čia kalba apie greitąjį laiką, kuomet frazė „čia ir dabar“ naudojama paviršutiniškam įsisavinimui. Tas pats Eriksenas kalbėdamas apie lėtąjį laiką šia frazę pritaiko jau kitu aspektu. Lėtajame laike „čia ir dabar“ yra akimirkos sustabdymas, atsiribojimas nuo praeities ir ateities ir buvimas tik esamajame laike.

Aukščiau aptartiems teoriniams informacijos atrankos ir ribojimo aspektams galima pateikti įvairius praktinius pavyzdžius.

Pradinės informacijos unikalumas. Pavyzdžiui žinoma informacija apie karą vykstantį kitame kontinente. Ten gyvenantys žmonės pasipriešino šalia esančios didesnės šalies įtakai ir kovoja už tai, kad jų šalis taptų nepriklausoma. Tai yra unikali informacija – žinia, apie tolimos mažos šalies žmonių kovą už laisvę. Ji, besidomintiems tarptautiniais santykiais būtų įdomi kaip pirminė. Tačiau vėlesnės žinios apie tą pačią informaciją, vis papildytos kokia maža detale ar kokio žmogaus pasisakymu, mažina jos vertę, o gavėjui naudingumą ją pakartotinai gauti. Benjaminas greičiausiai pasakytų – tai iškreipia žinios unikalumą. Juk užtektų žinoti, kad jie kovoja už laisvę.

Informacijos kartojimas. Pavyzdžiu galima paimti ir „Delfi“ naujienų portalą, kuriame laikas nuo laiko (dažniausiai po pusmečio) tie patys straipsniai pakartojami. Įdomus pastebėjimas – tokios informacijos gavėjai naujuose straipsnio komentaruose jį komentuoja kaip pirmą kartą perskaite (senieji komentarai būna išimti). Tai rodo skaitymo paviršutiniškumą. Tokie informaciniai dauginimai, kaip kiaulių, paukščių ir kt. gripo protrūkiai, kasdieniai karų židinių eskalavimai, dirbtinai sukurtų žvaigždžių privataus ar viešo gyvenimo kartojimai galėtų likti ten kur jie yra, užtenka žinoti, kad tai yra ir neperkrauti galvos nuolatiniais tos pačios naujienos atnaujinimais.

¹³⁹ ERIKSEN, išnaša 3, p. 183.

¹⁴⁰ ERIKSEN, išnaša 3, p. 154.

¹⁴¹ ERIKSEN, išnaša 3, p. 152.

Atitrūkimas nuo informacijos – lėtasis laikas. Erikseno pasiūlymai, kurie siūlo atsiriboti nuo išorinio pasaulio ir pagal mano siūlymus atsiliepia estetikos ir grožio palaikymui:

Kiekvieno antradienio vakare esu užimtas: tada miško ežerėlyje gaudau ešerius <...>

Po darbo, nuo pusės penkių iki pusės devynių, kasdien būnu su savo šeima, todėl esu nepasiekiamas išoriniam pasauliui <...>

Kas antrą trečiadienį einu į koncertų salę pasiklausyti orkestrinių kūrinių, pavyzdžiui, septintosios G. Mahlerio simfonijos, niekam nepertraukiant ir neblaškant <...>¹⁴²

Kaip prablaškyti nuobodulį neįsivieliant į audiovizualinių priemonių formacijas? Asmeninė (dar geriau kultūrinė) veikla. Turintiems atliekamų pinigų (jei imtume statistinį vakarų europietį) sporto klubai, kelionės. Statistiniam rytų europiečiui – dviratis, bėgimas, pasivaikščiojimas gamtoje. Kiekviename mieste yra bibliotekos, todėl laiką galima būtų skirti istorinės literatūros, pavartyti leidinių, albumų išleistų tuomet, kai nebuvo elektroninio jų perkėlimo į virtualų tinklą. Arba parodos, kurios praktiškai visose galerijose nemokamos.

Taigi Eriksenas siūlo riboti perteklinę informaciją užsiimant kita veikla. Vaikus galima įpratinti, juolab reikia nepamiršti, kad vaikus riboja ir visuomeninė cenzūra. O suaugusiam gavėjui reikia valios pastangų. Tačiau jei žmogus turi pomėgių, nebus problemų. Ar jis mėgsta skaityti knygą, ar žvejoti ar sportuoti ar tiesiog vakare pasivaikščioti gamtoje visi būdai yra moraliai tinkami tokiai informacinio srauto savicenzūrai.

Sulėtinus laiką, tai yra, laiką, kuomet būtų „siurbiamą“ informaciją galima jį paskirti šeimai, pomėgiams. Nebevartojant kartą jau vartoto, nes tai ta pati informacija, nebesuteikianti pridėtinės vertės ir žinių, tik žurnalistų kelintą kartą įmantriai perdaryta, galima išjungti televizorių ir internetą – pagal televizijų sudarytą tinklėlį matyti, kad nieko neprarasime, juolab internete. Informaciją, kuri atitinką profesiją, pomėgius atsirenkama naudojant standartines sąsajas internete, kurios mus nukreiptų tiesiai į mus dominančią informaciją.

3.2. Filtravimas ir analizė

Atsirinkus informaciją pagal žinias, atmetus besikartojančią ir lėtajam laikui trukdančią informaciją tikslinga pereiti prie kito etapo – informacijos filtravimo.

Eriksenas apie būtinybę informaciją filtruoti teigia: „Žinios – jėga. Šis šūkis tebegalioja, tačiau įvyko svarbus pasikeitimas – žinių yra perteklius, o ne trūkumas. Nebėra prasmės išklausti kuo

¹⁴² ERIKSEN, išnaša 3, p. 183.

daugiau paskaitų, pažiūrėti kuo daugiau filmų, turėti kuo daugiau knygų lentynose. Priešingai – išsilavinęs žmogus, gyvenantis turtingose pasaulio šalyse, daugiausia dėmesio turi skirti informacijai filtruoti¹⁴³“.

„Cigaretės filtras sulaiko nuo žalingų dūmų patekimo į vartotojo plaučius, elektroninis filtras yra bet kokį garsą grandinėje slopinantis filtras - bent vieną decibelą skleidžiančius¹⁴⁴“. Elektroniniu filtru Rettberg vadina informacijos filtravimą, pasak jos, bet kuri informacija (bent vieną decibelą skleidžianti) yra filtruojama.

Erikseno citatoje aukščiau galima nesutikti su pasiūlymu filtruoti informaciją „gyvenantiems turtingose pasaulio šalyse“. Turtas nesusijęs su filtravimo poreikiu ir pavyzdžiui lietuviai nėra priskiriami turtingai pasaulio šaliai, tačiau, globaliame kontekste nei kiek ne mažiau privalo filtruoti informaciją, nes, cituojant tą patį Erikseną: „gal vis daugiau žmonių prisitaiko gyventi pasaulyje, kur pro šalį šmėkščioja informacijos nuotrupos, neturinčios krypties ir vidinio ryšio, ir jiems taip gerai¹⁴⁵“. Nėra gerai. Gal geriau reikėtų sakyti, kad nebūtų gerai. Jei nėra filtrų, visos žinios prasismelks greičiausiai. Laidos, dažniausiai kriminalinės arba itin blogų gyvenimo sąlygų, dažnai užima didesnę eterio dalį ir rodomos vienu iš žiūrimiausių laiku. Jos neturi krypties ir vidinio ryšio išskyrus tokios informacijos skleidėjų norą, kad ją (tokią informaciją) vartotų.

„Svarbiausia priemonė, reikalinga norint manevruoti žiniatinklyje, nėra nei supergreitas kompiuteris, nei greitis interneto ryšys ar naujausia naršyklė, bet geri filtrai¹⁴⁶“.

Taigi, savicenzūra skatintinas dalykas. Ją mini ir I. Ramonetas, kuri Eriksenas perfrazuoja sekančiai: „I. Ramonetas konstatuoja, kad žmonėms dar niekada nebuvo prieinamas toks didelis informacijos kiekis, bet tai nereiškia, kad jie geriau informuoti. Viena iš svarbesnių to priežasčių – didelis spaudos apyvartos greitis, nors jis mini ir kitus veiksnius, pavyzdžiui, nuosavybės santykius ir savicenzūrą¹⁴⁷“.

Pereinant prie analizės svarbu prisiminti pirmame skyriuje aprašytus simuliakrus. Perfravus Baudrillard'o simuliakrų apibrėžimą informacinis simuliakras – tai tokia informacinio srauto būklė, kai pateikiama informacija veidrodžio principu nebeatspindi šalia vykstančio gyvenimo, o imasi vaizduoti tą, ko iš tiesų nėra. Jei atsiranda nuojauta, kad naudojamoje informacijoje esti simuliakrų, metas pereiti šiame poskyryje siūlomus informacinio atsirinkimo būdus.

¹⁴³ ERIKSEN, išnaša 3, p. 30.

¹⁴⁴ RETTBERG, Jill Walker. *Seeing Ourselves through Technology: How We Use Selfies, Blogs and Wearable Devices to See and Shape Ourselves*. Hampshire, 2014, p. 21.

¹⁴⁵ ERIKSEN, išnaša 3, p. 31.

¹⁴⁶ ERIKSEN, išnaša 3, p. 126.

¹⁴⁷ ERIKSEN, išnaša 3, p. 85.

Pasak Baudrillard'o, televizija yra vienas didelis simuliakras. Jau nebe „mes žiūrime televiziją, o televizija žiūri mus¹⁴⁸“. Atsisakius televizijos ir susikoncentravus į savo veiklas, galima filtruoti informacinį srautą. Nebetarnaujant šiai dėžutei ir neleidžiant simuliakrams, kaip kokiam „Akvariume“ stebėti gavėjus dieną ir naktį. Kaip tai nutiko Loudų šeimai, apie kurią savo knygoje rašė Baudrillard'as¹⁴⁹. Ši pavyzdinė (kapitalizmo požiūriu) šeima – namas, keli automobiliai, vaikai, namų šeimininkė, vyras, turintis garantuotą darbą (amerikietiškoji svajonė) iširo praėjus keliems mėnesiams, kai televizija įgyvendinėjo savo pirmąjį realybės šou siužetą ir pradėjo juos filmuoti visą parą. „Ideali amerikietiško way of life herojė pasirenkama, <...>, kad būtų išaukštinta, o paskui žūtų mediuo <...> ugnyje¹⁵⁰“. Šioje vietoje netylėtų ir Benjaminas, kuris aiškiai išdėstyta kaip technikos naujovė – kamera, o dar filmuojanti visą laiką atėmė iš šių žmonių brangiausią – jų aurą. O kūrinys be auros yra bevertis¹⁵¹, juolab, kad šis kūrinys yra Dievo kūrinys. Nors ne kamera kaip medija išardė šeimą, o nuolatinis kitų dėmesys ir vidinė tuštuma atsiradusi naujos (tuo metu – XX a. 8 dešimtmečio pradžia) medijos pagalba.

Atsisakius vieno simuliakrų gamintojo – televizijos, galima pabandyti atsisakyti ir kito - prekybos centrų lankymo – arba dirbtinio vartojimo. Ši – vartojimo medija, nors netiesiogiai, yra taip pat susijusi su audiovizualiosiomis, nes jose gausu audiovizualiųjų reklamų, iškabų, prie kasų stovi pastatyti reklamas transliuojantys televizoriai, koridoriuose ekranai, imituojantys gamtą ir pan. Prekybos centrai yra tapę tobulais cirkuliaciniais operatoriais, galinčiais demonstruoti bet ką. Žmonės čia ateina ne būtinai su koku nors konkrečiu tikslu, o praleisti laiko, šioje simuliacinėje dirbtinoje erdvėje. O reklama yra žinios, jos bėda ta, kad tai visuomet geros žinios. Norint išlyginti įspūdį ir parduoti geras žinias, reikia turėti daug blogų žinių. Spauda privalo turėti daug blogų žinių, kad sukurtų intensyvumą ir užtikrintų skaitytojų dalyvavimą¹⁵².

Šiandieninėje globalioje tinklaveikos visuomenėje būtų sunku įsivaizduoti gavėją, gebantį pilnai išvengti reklamos poveikio ir visiškai nesilankančio prekybos centruose. Tačiau, tokios informacijos (ar simuliakrų pagal Baudrillard'ą) filtravimas galėtų sumažinti informacijos kiekį.

Atsirinktos, apribotos ir filtruotos informacijos analizė. Kas tai. Tai – yra jau aptartų simuliakrų atpažinimas. Tai yra ir kritiškas informacijos vertinimas. Kaip pasakytų Lyotard'as – tai filosofavimo valanda.

Kaip tapti kritišku gavėju. Reikia pradėti nuo informacinio srauto saviribos. Naudotis savo vertybių skale ir filtruoti atsirinktą ir apsiribotą informaciją. „Kritinis mąstymas yra esminė

¹⁴⁸ BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 40.

¹⁴⁹ BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 39-43.

¹⁵⁰ BAUDRILLARD, išnaša 53, p. 39.

¹⁵¹ BENJAMIN, išnaša 130, p. 222.

¹⁵² McLUHAN, išnaša 49, p. 206.

demokratinės visuomenės narių savybė, ar jie analizuotų televizijos laidą, filmą, ar politiko kalbą naujienų laidoje¹⁵³.

Kritiškai vertinanti reikia atkreipti dėmesį į pirmame skyriuje minėtą informacijos beribiškumą ir neleisti sau eiti informacijos paviršiumi. Vokiečių filosofas W. Welschas tai vadintų beatodaira. „Būdas naudotis daugybingumu jį naikinant – tai beatodaira. <...> tas, kuris nors ir pastebi, kad tikrovės vaizdą lemia skirtybės, bet ilgą laiką lieka nepajėgus diferencijuoti, mielai griebiasi analogiškos „tinka bet kas“ priedangos¹⁵⁴“.

Taip pat svarbu ir alternatyvų įvertinimas. Gavėjui patartina nepasitenkinti vienu informacijos šaltiniu, o aptikus abejonių keliančią informaciją, nepagailėti laiko paieškoti, ką apie tai rašo kiti šaltiniai. Atkreiptinas dėmesys į informacijos pasikartojimą. Tai svarbu tiek analizuojant alternatyvius šaltinius, tiek filtruojant informaciją. Welschas tai vadina technologijų grįstu vienodumu. „Naujosios rūšių technologijoms būdingas vienodumas. <...> Įsiviešpataujant kompiuteriams, įsiviešpatuoja tam tikra logika, o kartu – ir preskripcijų rinkinys. Atspalviai ima atrodyti nebesvarbūs, žodžių žaismas – beprasmis, neaiškumai nustoja egzistavę. Taip veikia naujos technologijos „postindustrinėje“ visuomenėje, kaip vienodinimo priemonė, naudojamos valdymo ir sistemos pajėgumo didinimo tikslais¹⁵⁵“.

Welscho įžvalgoms apie bėgimo informacijos paviršiumi ir vienodumo įvertinimą analizėje galima prisegti Erikseno užuominą apie rašto atsiradimo poveikį. Raštas padėjo įamžinti viską, kas buvo pasakyta, taip pat: „raštas mums tarsi leidžia atsistoti ant mirusių ir tolimų protėvių pečių, tačiau jis yra ir savotiškas proto ramentas, kuris silpnina atmintį. Kai galima perskaityti, kas parašyta, nebėra laiko prisiminti¹⁵⁶“. Informacinis raštas apima viską savyje, tačiau, savo apimtimi peržengia visuomenės nario pajėgumus aprėpti nesiimant priemonių.

Informacija tapo preke antrina Welschas. „Keitimasis informacija – konkrečiai ir be jokių refleksijų, greitai ir be gaisaties, bitas po bito – tai ne kas kita, kaip procesas, kuriame kalba virsta parduotuve, o kalbos vartotojai ir jos turiniai – paprasčiausia preke¹⁵⁷“. Prekių yra daug, jos visos vienodos. Bet vartotojas neperka jų visų iš karto. Taip pat ir informacijoje – reikia paimti vieną tos rūšies informaciją, kitą pasak Baudrillard'o palikti ten, kur ji buvo.

Kalbant apie informacijos atoveiksmį reikia nepamiršti Erikseno frazės apie siuntėjų stengimąsi informaciją įteikti: „Didžiausias deficitas visokių rūšių informacijos skleidėjams – pradedant

¹⁵³ HEINS, išnaša 123, p. 38.

¹⁵⁴ WELSCH, Wolfgang. *Mūsų postmodernioji modernybė*. Vilnius, 2004, p. 485.

¹⁵⁵ WELSCH, išnaša 154, p. 344.

¹⁵⁶ ERIKSEN, išnaša 3, p. 50.

¹⁵⁷ WELSCH, išnaša 154, p. 345.

reklamos darbuotojais, baigiant rašytojais – yra kitų dėmesys¹⁵⁸“. Taigi, visiems informacijos formuotojams svarbiausia yra dėmesys. Jei atoveiksmis nebus suteikiamas, t.y. į informaciją nereaguojama, ji nunyks. Naudojant saviribą galima nustoti „džiuginus“ dalį formuotojų.

Audiovizualiosiose priemonėse labai atsargiai reikėtų žiūrėti į (atsitiktinių) žmonių komentarus, nes „visuomet galima rasti tokius, kurie nuoširdžiai pakomentuos taip, kaip reikia. Ir visa tai galima pateikti kaip visuotinę nuomonę¹⁵⁹“. Tai dar viena pastaba, informacijos gavėjams, jų turimiems arba siekiamiems turėti filtrams. Tai taip pat yra momentas, kai žmogus iš gatvės gali tapti formuojančiu. Neišrankiam gavėjui keletas tokių pasisakymų gali tapti bendrine „taip žmonės kalba“ nuostata, kai mes ką tik išsiaiškinome, kad tai gali būti sėkminga formuojanti informacija.

Pasitikėjimą kitais kritiškai vertina ir Caldwelliai. Jie komentuoja gavėjo pasitikėjimą žinomais žmonėmis ir tokį reiškinį pavadina nenumatyta cenzūra. “Bet kuriuo atveju išsivysčiusiame pasaulyje kultūrinės pastangos gali būti traktuojamos kaip nenumatytoji nuomonių ir informacijos cenzūra (unintentional censorship). Vakarietiški intelektualų įpročiai linksta prie mažesnio dienraščių skaitymo, kaip, beje ir skaitymo apilamai. Mes esame labiau linkę įsisavinti naujas informacijos pasiekimo technologijas, tokias kaip Wikipedia, kai ieškome informacijos virtualiai, „blogai“, parašyti nepriklausomų ar patyrusių žurnalistų, naujienos Twitter. Šios tendencijos veda visuomenę prie mažesnių informacinių srautų ir, kas svarbiausia išlavintos nuomonės. Štai tokia cenzūra mus aplanko, kai mes nustojame ieškoti kitų šaltinių esant tam dėmesio stokai¹⁶⁰“. Toliau jie tęsia: „kaip ir su legalia cenzūra, ši kultūrinė cenzūra gali būti panaudota maksimizuoti informacijos gavimo galimybes. Mes nebesimėgaujame skaitymu, tačiau pasitenkiname patogumu palyginti kelias informacijas, kurios pateikiamos tarsi pramogos pavidalu¹⁶¹”

„Pasak Millio, čia svarbiausias punktas būtų tokio elgesio pasekmės. Popieriniai laikraščiai JAV užsidaro tuo užverdami kelią patikimam informacijos šaltiniui. Pasak C. ir D. Caldwellių tokie dalykai veda prie to, kad žmonės daugiau naudojami netikra, kitaip sakant profesionalių žurnalistų nepatikrinta informacija. Elektroniniai informacijos šaltiniai nesirūpina pateikti „sveikos“ informacijos diversifikacijos (nuomonių įvairovės)¹⁶²”.

Artėjant į skyriaus pabaigą, Eriksenas siūlo apibūdinti tipinį globalios visuomenės informacijos gavėją. „Eilinis europietis gyvena savo arba nuomojamame kelių kambarių bute. Gyvenamojo ploto jam netrūksta. Elektra, šildymas, karštas vanduo jau net ne klausimas. O tokios technologijos kaip skalbimo mašina ir džiovyklė, indaplovė, įvairūs greitpuodžiai, malimo ir spaudimo prietaisai,

¹⁵⁸ ERIKSEN, išnaša 3, p. 87.

¹⁵⁹ ALEKNONIS, išnaša 1, p. 80.

¹⁶⁰ CALDWELL, Christopher ir Delilah. *Censorship, Liberty & the Media*. In *Philosophy Now* [interaktyvus], 2009, p. 2.

¹⁶¹ CALDWELL, išnaša 160, p. 2.

¹⁶² CALDWELL, išnaša 160, p. 4.

siurbliai robotai – taip pat pūpso daugelyje namų ūkių. Buitis palengvinta iki maksimumo. Vadinas, namuose apninka nuobodulys ir jo prablaškymo ieškoma audiovizualiosiose technologijose. Tai viena iš priežasčių, kodėl gavėjas priima bet kokią informaciją – jis blaško nuobodulį.

Jei jau aptarėme namus ir veiklas, pažvelkime kas į juos grįžta. „Europoje daugėja vienišų asmenų (namų ūkių). Žinoma yra įvairios priežastys, tačiau globalizacija viena jų“, tą pastebi ir Castellsas: „televizorius namuose labai dažnai tampa tarsi dar viena gyva būtybė. Čia išryškėja svarbus visuomenės, kurioje vis daugiau žmonių gyvena vieni, bruožas¹⁶³“. Šią Castellso pastabą reikėtų apibrėžti raudonai. Juk tai viena priežasčių, kodėl daugėja vienišų žmonių. Televizorius (ir šiandien internetas) gal ir tapo geriausiu draugu, bet jis neturi auros ir niekada neatsilieps į gavėjo jausmus. Galbūt žiūrėjusieji kino filmą „Ji“ („Her“) prieštarautų: „nebent kompiuterių dirbtinis intelektas pasieks žmogaus lygį arba simuliuos (pagal Baudrillard‘ą) jam artimą“.

„Nekantrumas dažnai kyla nuo staigaus perėjimo nuo greitojo laiko prie lėtojo¹⁶⁴“. Tai dar viena sritis, kur reikia išlaikyti kritinį požiūrį ir prisiversti apsieiti be audiovizualiųjų priemonių. Laiko trūkumas yra ta priežastis, dėl kurios informacija neapdorojama, o priimama taip, kaip pateikiama. Žiūrovas nebeturi laiko pasiruošti žiūrėjimo aktui, nėra laiko pasirengti vaizdų interpretacijai, įvertinimui. Laiko pakanka tik tiesiogiai priimti arba atmesti informaciją, todėl jai (televizijai) tarsi paklūstama.

Paskutinė akcentų grupė kai kalbama apie informacijos analizė yra globalumo įvertinimas. Amerikiečių literatūrologijos ir meno istorijos profesorius George‘as Landow taip kalba apie informacinį tekstą: „tekstas progrese tampa susietas su visu informaciniu pasauliu¹⁶⁵“. Tekstas, arba simboliai, nes iš jų sudarytas tekstas, įsilieja į globalų tinklą. Kalbėdamas apie simbolių įtaką komunikacijai Castellsas priminė ir kitus filosofus: „Rolandas Barthes‘as ir Jeanas Baudrillard‘as prieš daugelį metų mus mokė, jog visų komunikavimo formų pagrindas yra simbolių kūrimas ir vartojimas¹⁶⁶“.

Globalizacijos kontekste informacija – tai tinklai. „<...> yra tokia istorinė tendencija, kad Informacijos amžiuje vis daugiau vyraujančių funkcijų ir procesų yra jungiami į tinklus¹⁶⁷“, tai inkorporuokime į mus susaistytus tinklus ir filtrus, tegul jie tampa neatskiriama šio beribio tinklo mazgais ir mūsų išsiugdytų normų sargais.

¹⁶³ CASTELLS, išnaša 28, p. 331.

¹⁶⁴ ERIKSEN, išnaša 3, p. 168.

¹⁶⁵ LANDOW, George P. *Hypertext 3: Critical Theory and New Media in an Era of Globalization*. Baltimore, 2006, p. 45.

¹⁶⁶ CASTELLS, išnaša 28, p. 369.

¹⁶⁷ CASTELLS, išnaša 28, p. 457.

Globalizacija eina kartu su technologijų naujovėmis. Čia Eriksenas kvestionuoja ar kiekviena naujovė yra geras ir skatintinas dalykas. „Tik žmonės neturintys vertybių arba pamirštantys apie tai pamąstyti, mano, kad naujovės yra geras dalykas bet kuriuo atveju. Dujų kameros taip pat buvo naujovė¹⁶⁸“.

Kokios tai naujovės, kurios gali pakenkti. Ne paskutinio dešimtmečio, bet viena iš globalių naujovių elektroninis paštas, apie kurį Eriksenas sako: „elektroninis paštas yra tikras išganymas, kai esi siuntėjas, bet gali tapti prakeiksmu, kai esi gavėjas¹⁶⁹“. Jis vienas iš kandidatų sudaryti beribį informacinį lauką. Ši medija taip pat turi pereiti atrankos, ribojimo ir filtravimo etapus.

Daugeliu atveju Eriksenui antrina ir papildo rusų sociologas ir filosofas Sergejus Kara-Murza. Jo pasiūlymai skirti priešpastatymui prieš televizijos įtaką, tačiau pilnai pritaikomi ir internetui:

Sumažinti kontaktus (kanalus, laidų skaičių)

Pasišalinti kuriam laikui, kai jaučiatės veikiami (atsitraukti, nurimti, apgalvoti ir tik tuomet vėl grįžti)

Keisti tempą (įtaką darančiajam geriausiai sekasi kuomet jo perteikiamos informacijos greitis viršija gavėjo psichologinės apsaugos proceso greitį)

Vengti pašalinio triukšmo (pasak Kara-Murzos „triukšmo demokratija“ – šalutiniai trikdžiai, neleidžiantys gavėjui susikoncentruoti ties esminės problemos analize.

Laikinais atsisakyti emocijų (pajutus, kad veikiama kuri nors emocija, bandyti ja nereaguoti ir priimti neutraliai, vėliau pagalvoti ir išanalizuoti, kas buvo teigiama)

Kritiškai mąstyti (užsiduoti sau klausimą „o kaip aš pasielgčiau tokioje situacijoje“ ir pan.)

Analizuoti praeitį ir pritaikyti ateičiai

Keisti kalbą (nenaudoti formuotojo naudojamų frazių)¹⁷⁰.

Kitos naujovės, tokios, kurias Ongas vadino antriniu oralumu¹⁷¹. Antrinis oralumas ateina raštui persikeliant į elektronines medijas.

Viena tokių – hipertekstas. Landow mato privalumų hipertekste. Tai gali būti ir „dalinis turinio apribojimas, dalies teksto nerodymas, ko negalima pasiekti linijiniame tekste¹⁷²“.

¹⁶⁸ ERIKSEN, išnaša 3, p. 157.

¹⁶⁹ ERIKSEN, išnaša 3, p. 75.

¹⁷⁰ КАРА-МУРЗА, Сергей Георгиевич. *Манипуляция сознанием*. Москва: Эксмо, 2000, p. 481-486.

¹⁷¹ ONG, Walter J. *Orality and Literacy: the Technologizing of the Word*. London, 2002, p. 10.

¹⁷² LANDOW, išnaša 165, p. 359.

Viena naujausių audiovizualių medijų mobilios aplikacijos. Vartotojas „mėgsta žinoti ir tiki, kad kažko nežinojimas jam praeityje sukeldavo stresą. Idėja, kad technologijos gali būti neutralios sumasina daugelį. Tai galima pasakyti apie produktyvumo aplikacijas. Apie jas manoma, kad jos suteikia laiko valdymo malonumą, kai iš tiesų tai yra kontrolės malonumas. Kitos produktyvumo aplikacijos skaičiuoja kalorijas arba laiką, kuomet reikia išjungti kompiuterį, nes produktyvumas sumažėja¹⁷³“.

Kartu su šiomis naujausiomis medijomis analizuojat gaunamą informaciją reikėtų nepamiršti ir tai, kad jose gavėjas yra kartų ir siuntėjas. Informaciniame perteklinės informacijos amžiuje reikia nepamiršti ir kitos pusės. Hipertekstualiaame pasaulyje kai pats esi siuntėjas ir gavėjas, reikia nepamiršti kiekio ribojimo ir filtravimo¹⁷⁴. Gavėjas turėtų filtruoti ne tik gaunamą informaciją, bet ir informaciją apie jį, skleidžiamą į išorę. Pavyzdžiu galėtų būti išmaniųjų telefonų renkama informacija apie nešiotojo buvimo vietą. „Dizaineris James Bridley surinko visų metų tokia jo telefono informaciją ir išleido knygą „Kur po velnių aš buvau“, kurioje didžiausią autoriaus nuostabą kėlė, kad dalies vietų, užregistruotų telefono jis niekaip negalėjo prisiminti¹⁷⁵“.

Poskyrio pabaigai praktiniai filtravimo patarimai.

Tipinio vakaro televizijos laidų tinklelio filtravimas. Įsivaizduokime, kad esant statistiniam televizijos žiūrovui. Toks žiūrovas televizorių įsijungia tik grįžęs iš darbo nuo 18 val. vakaro ir ši medija veikia be pertraukos iki žiūrovo ėjimo miegoti tarkime 22 val. Per minėtą laiką žiūrovas spėja peržiūrėti serialą, dvejas žinias, kuriose didesnę laiko dalį užima informacija apie karo grėsmes ir kriminalus, laidą, kūrėjų vadinamą humoristinę arba kriminalinę (nelygu koks kanalas) ir šokių/dainų laidą arba meninį filmą (taip pat priklausomai nuo kanalo). Toks galėtų būti statistinis tinklelis. Beveik kiekvienoje televizijos programoje jis panašus. Serialas pridėtinės vertės nesukuria, bet didelio negatyvo ir nespinduliuoja. Žinios, sukelia emocijas. Vėliau humoristinė arba kriminalinė laida – būtų atitinkamai bevertė arba emocijas sukelianti informacija. Po jų vėl abejotinos vertės šokių/dainų laida ir filmas, kuris galbūt vienintelis tą vakarą tinkamas kūrinyse estetinį skonį turinčiam žiūrovui. Pradedamas filtravimas. Serialą rodo tik grįžus į namus, todėl jo metu geriau vadovautis Erikseno pasiūlymu ir praleisti laiką su šeima, pavyzdžiui daryti vakarienę. Žinios - tai greitos informacijos srautas. Gaila, televizijoje kol kas negalime išsifiltruoti pageidaujamos informacijos, išskyrus atvejus, kai į pagalbą pasitelkiama išmanioji televizija arba internetas, kur laidas galima peržiūrėti norimu laiku ir pageidaujamaiais tos laidos intervalais. Tuomet esti galimybė išfiltruoti nereikalingą informaciją.

¹⁷³ RETTBERG, išnaša 144, p. 74.

¹⁷⁴ RETTBERG, išnaša 144, p. 85.

¹⁷⁵ RETTBERG, išnaša 144, p. 76.

Kitas praktinis filtravimo patarimas – sprendimas apie turinį pagal antraštes. Galima peržiūrėti naujienas internete, kur iš antraštės arba nuotraukos gali spręsti apie ką bus kalbama arba tą patį atlikti išmaniajame telefone leidžiant laika su šeima, arba pasak Erikseno „gaudant ešerį“. Čia Eriksenas pasakytų, kad žiūrovą jau veikia greitis laikas, nes žinios bus peržiūrėtos paviršutiniškai, bet pats Eriksenas duoda ir atsakymą: „geriau kažkiek, nei nieko“. Grįžtant prie tradicinio vakaro tinklelio pavyzdžio ir naudojantis Erikseno pasiūlymais galimos tokios alternatyvos kaip laiko išnaudojimas šeimai ar pomėgiams tenkinti.

Informacijos filtravimas internete grupavimo pagalba. Praktinis pavyzdys - perdėlioti „mėgstami“ („Favorites“) grupę interneto naršyklėje. Jei gavėjas juos išsaugo padrikai, be aiškios eilės, neturintys aiškios krypties, jis gali juos suskirstyti į grupes pirmiausia pagal pomėgius.

Šio darbo reziiumavimui idealus kritiškai informaciją vertinantis gavėjas, pasinaudojęs šiame skyriuje aptartais metodais, visuotiniame kontekste gali tikėtis atlikęs teisingus veiksmus ir gavęs jam naudingą informaciją. Kaip pasakytų Millis: „Visuomet buvo akivaizdu, kad visi teisingumo atvejai kartu yra naudingumo atvejai¹⁷⁶“.

Globaliame informacinių technologijų amžiuje informacija yra beribė ir ekonomiškai suinteresuoto jos siuntėjo suformuota. Kelyje tarp siuntėjo ir gavėjo, įskaitant ir tarp jų esantį cenzorių, esti įtaka. Jos pobūdis kinta dėl masto, užslėpties, fragmentiškumo. Dėl kintančios įtakos kuomet gavėjas nebesugeba apdoroti informacijos, reikalinga moralinė cenzūra, turinti ją apriboti.

Išorinė moralinė cenzūra skirta pažeidžiamiausios grupės apsaugojimui nuo nepriimtino turinio informacijos, tačiau yra menkai efektyvi kitiems visuomenės nariams. Pastariesiems, o kartu ir nepilnamečiams, siūlytinas medijų raštingumas, galintys padėti gavėjams efektyviau atsirinkti informaciją.

Kol bus visuotinai įgyvendintas medijų raštingumas kaip išorinė moralinė poveikio priemonė, informacijos gavėjas turi vidinį būdą informacijai apdoroti – vidinę moralinę cenzūrą. Tam, kad vidinė moralinė cenzūra sėkmingai funkcionuotų gavėjas turėtų pereiti kelis etapus: atsirinkti informaciją pagal savo žinias, pomėgius, bendruosius poreikius, apsiriboti medijų kiekiu, laiko prasme, išsifiltruoti kur faktai, o kur nuomonės, atskirti simuliakrus, analizuoti – patikrinti informacijos šaltinį (globaliuose tinkluose kiekvienas gali būti informacijos siuntėjas), lyginti kelis šaltinius, skleidžiančius tą pačią informaciją, kritiškai vertinti likusią informaciją.

Tiek medijų raštingumas, tiek kritinis mąstymas padeda medijų ekologijai. Šių etapų visumoje yra didžiausia tikimybė gauti gavėjo poreikius atitinkančią informaciją.

¹⁷⁶ MILL, John Stuart. *Utilitarizmas*. Vilnius, 2005, p. 93.

Išvados

Pagal išsikeltus uždavinius pateikiamos tokios išvados:

1. Ištyrus audiovizualiųjų medijų įtakos pobūdį nustatytas jo kintamumas. Kinta įtakos mastas, informacijos prieinamumas, jos įtaigumas, plinta užslėptis. Kintamumas skatinamas informaciniu pliuralizmu, kartojimu, imitavimu. Informacija įsisavinama fragmentiškiau, atsiranda moralinių vertybių trūkumas.
2. Išorinės kontrolės priemonių tyrimas atskleidė nepakankamą jų efektyvumą kintančiam įtakos pobūdžiui riboti. Jos reaguoja tik į dalį įtakos pobūdžio elementų. Šiuo aspektu politinė cenzūra netgi didina įtakos pobūdį (per įtaigumą, imitavimą, užslėptį). Tačiau išorinės kontrolės priemonės turi išlikti, nes yra skirtos tam tikrų visuomenės grupių apsaugai, pvz., amžiaus cenzas.
3. Vidinės įtakos kontroliavimo priemonės yra efektyvesnės kintančiam įtakos pobūdžiui riboti. Jų naudojimas mažina apibūdintus įtakos pobūdžio elementus pradedant masto apsiribojimu, baigiant užslėpties analize. Kintančiam audiovizualiųjų medijų įtakos pobūdžiui atsekti rekomenduojama informacijos atranka (kanalų mažinimas pagal savo žinias), ribojimas (laikinis atitrūkimas nuo informacijos), filtravimas (faktų, nuomonių ir simuliakrų atskyrimas) ir analizė (šaltinių patikra).

Literatūros sąrašas

- ALEKNONIS, Gintaras. *Naujoji cenzūra: monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2011. 223 p. ISBN 978-9955-19-294-7.
- ARISTOTELIS. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990. 477 p. ISBN 5-417-00158-9.
- ARUTUNYAN, Ana. *The Media in Russia*. New York: Open University Press, 2009. 205 p. ISBN 978-0-33-5228898.
- BARZILAI-NAHON, Karine. *Gatekeeping Revisited: A Critical Review*. In *Network Gatekeeper* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2015 m. kovo 22 d.]. Prieiga per: <http://ekarine.org/publications/>
- BAUDRILLARD, Jean. *Simuliakrai ir simuliacija*. 2-oji patais. laida. Vilnius: Baltos lankos, 2009. 187 p. ISBN 978-9955-23-311-4.
- BENJAMIN, Walter. *Nušvitimai: esė rinktinė*. Vilnius: Vaga, 2005. 373 p. ISBN 5-415-01811-5.
- CALDWELL, Christopher ir Delilah. *Censorship, Liberty & the Media*. In *Philosophy Now* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2015 m. sausio 7 d.]. Prieiga per: www.philosophynow.org
- CASTELLS, Manuel. *Tinklaveikos visuomenės raida*. Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2005. 536 p. ISBN 9986-850-52-5
- CHRISTMAN, John. *Autonomy in Moral and Political Philosophy*. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [interaktyvus]. July 28, 2003 [žiūrėta 2014 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per: <http://plato.stanford.edu/>
- DEBRAY, Regis. *Media Manifestos: On the Technological Transmission of Cultural Forms*. London: Verso, 1996. 179 p. ISBN 1-859 84-087-6.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Akimirkos tironija: greitis ir lėtas laikas informacijos amžiuje*. Vilnius: Tyto alba, 2004. 199 p. ISBN 9986-16-364-1
- HABERMAS, Jurgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: The MIT Press, 1989. 301 p. ISBN 0-262-58108-6
- HEIDEGGER, Martin. *Meno kūrinio ištaka*. Vilnius: Aidai, 2003. 118 p. ISBN 9955-445-76-9.
- HEIDEGGER, Martin. *Būtis ir laikas*. Vilnius: VGTU leidykla Technika, 2014. 405 p. ISBN 978-609-457-619-5.
- HEINS, Marjorie. *Not In Front of the Children: "Indecency," Censorship, and the Innocence of Youth*. New York: Hill and Wang, 2001. 402 p. ISBN 978-0374175450.

- HEINS, Marjorie. *Media Literacy: an Alternative to Censorship*. In *Free Expression Policy Project* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2015 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per: www.fepproject.org
- HUXLEY, Aldous. *Cenzūra ir sakinė literatūra*. *Metai*, 2013, Nr.3, p.1-4. ISSN 0134-3211.
- JASTRAMSKIS, Deimantas. *Cenzūros paieška „Naujojoje cenzūroje“*. *Žurnalistikos tyrimai*, 2012, Nr.5, p.289-295. ISSN 2029-1132.
- KAHAN, Dan M. *The Anatomy of Disgust in Criminal Law: Review of the book*. In *The Cultural Cognition Project* [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2015 m. sausio 9 d.]. Prieiga per: www.culturalcognition.net
- KANT, Immanuel. *Dorovės metafizikos pagrindai*. Vilnius: Mintis, 1980. 114 p.
- KANT, Immanuel. *Praktinio proto kritika*. Vilnius: Mintis, 1987. 205 p.
- KANT, Immanuel. *Sprendimo galios kritika*. Vilnius: Mintis, 1991. 372 p. ISBN 5-417-00330-1.
- KINČINAITIS, Virginijus. *Interpretacijos: postmodernizmas, vizualinė kultūra, dailė*. Šiauliai: Saulės delta, 2001. 75 p. ISBN 9986-899-77-X.
- LANDOW, George P. *Hypertext 3: Critical Theory and New Media in an Era of Globalization*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006. 436 p. ISBN 0-8018-8257-5.
- LIETUVOS RESPUBLIKA. Kultūros ministerija. *Lietuvos Filmų indeksavimo nuostatai: Lietuvos kino centro prie kultūros ministerijos direktoriaus įsakymas dėl filmų indeksavimo*. *Valstybės žinios*, 2013 lapkričio 9, Nr. 116-5840. ISSN 1684-6552.
- LYOTARD, Jean Francois. *Postmodernus būvis: ataskaita apie žinojimą*. 2-asis patais. ir papild. leid. Vilnius: Baltos lankos, 2010. 141 p. ISBN 978-9955-23-357-2.
- McLUHAN, Marshall. *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos, 2003. 347 p. ISBN 9955-584-07-6.
- MILL, John Stuart. *Apie laisvę*. Vilnius: Pradai, 1995. 200 p. ISBN 9986-405-51-3.
- MILL, John Stuart. *Utilitarizmas*. Vilnius: Margi raštai, 2005. 93 p. ISBN 9986-09-289-2.
- MILLER, William Ian. *Anatomy of Disgust*. In *Open Library* [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2014 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per: www.openlibrary.org
- MOTION PICTURE ASSOCIATION OF AMERICA. *Classification and Rating Rules*. In *MPAA* [interaktyvus]. January 1, 2010 [žiūrėta 2015 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per: www.mpa.org
- NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm. *Apie moralės genealogiją: polemėnis veikalas*. Vilnius: Pradai, 1996. 198 p. ISBN 9986-405-93-9.

ONG, Walter J. *Orality and Literacy: the Technologizing of the Word*. London: Routledge, 2002. 203 p. ISBN 0-203-43988-0.

PEČIULIS, Žyngintas. *Sovietinės televizijos diskurso daugialypumas: oficialumo ir nuoširdumo drama*. *Informacijos mokslai*, 2013 Nr. 63, p.113-128. Vilnius: Vilniaus Universitetas. ISSN 1392-0561.

PHOENIX, Dorothy Ann. *Protecting Young Eyes: Censorship and Moral standards of Decency in Japan and USA as Reflected in Children's Media*. In *MIT Libraries* [interaktyvus]. 2006 p.1-52 [žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d.]. Prieiga per: www.dspace.mit.edu

PLATONAS. *Valstybė*. Vilnius: Mintis, 1992. 386 p.

POSTMAN, Neil. *Medijų ekologijos humanizmas*. Iš *Balsas.cc* [interaktyvus]. 2008 p.2-3 [žiūrėta 2015 m. gegužės 6 d.]. ISSN 1822-2870. Prieiga per: www.balsas.cc/medijuekologijos-teminis-numeris/

PROUST, Marcel. *Atrastas laikas*. Vilnius: Alma littera, 1997. 285 p. ISBN 9986-02-363-7.

RETTBERG, Jill Walker. *Seeing Ourselves through Technology: How We Use Selfies, Blogs and Wearable Devices to See and Shape Ourselves*. Hampshire: Pallgrave, 2014. 101 p. ISBN 978-1-137-47666-1.

WELSCH, Wolfgang. *Mūsų postmodernioji modernybė*. Vilnius: Alma litera, 2004. 503 p. ISBN 9955-08-660-2.

ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIAUS TARNYBA. *Žurnalistų etikos inspektoriaus rekomendacija transliuotojams dėl viešosios informacijos priskyrimo informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, kategorijai*. Iš *Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2015 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per: www.lrs.lt

КАРА-МУРЗА, Сергей Георгиевич. *Манипуляция сознанием*. Москва: Эксмо, 2000. 864 с. ISBN 978-5-699-10826-8.

ФЕДЕРАЛЬНЫЙ ЗАКОН РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ. *О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию: Федеральный закон Российской Федерации*. *Российская газета* [interaktyvus]. 2010 № 5376 [žiūrėta 2015 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per: www.rg.ru